

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет радіоелектроніки

Факультет Навчально-науковий центр заочної форми навчання
(повна назва)
Кафедра економічної кібернетики та управління економічною безпекою
(повна назва)

АТЕСТАЦІЙНА РОБОТА Пояснювальна записка

рівень вищої освіти другий (магістерський)

Оцінка рівня економічної безпеки промислового підприємства
(тема)

Виконав:
студент 2 курсу, групи УФЕБзм-18-1
Зінов'єва І. А.
(прізвище, ініціали)

Спеціальність 073 Менеджмент
(код і повна назва спеціальності)

Тип програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Освітня програма Управління
фінансово-економічною безпекою
(повна назва освітньої програми)

Керівник проф. Полозова Т.В.
(посада, прізвище, ініціали)

Допускається до захисту

Зав. кафедри

Полозова Т. В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

2019 р.

Харківський національний університет радіоелектроніки

Факультет Навчально-науковий центр заочної форми навчання
(повна назва)

Кафедра економічної кібернетики та управління економічною безпекою
(повна назва)

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 073 Менеджмент
(код і повна назва)

Тип програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Освітня програма Управління фінансово-економічною безпекою
(повна назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав. кафедри _____
(підпис)

«_____» _____ 20 ____ р.

ЗАВДАННЯ
НА АТЕСТАЦІЙНУ РОБОТУ

студентові Зінов'євій Інні Анатоліївні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Оцінка рівня економічної безпеки промислового підприємства

затверджена наказом по університету від 11 жовтня 2019 р. № 196 Стз

2. Термін подання студентом роботи до екзаменаційної комісії 13 грудня 2019 р.

3. Вихідні дані до роботи Наукові літературні джерела, періодичні видання та публікації, фінансова звітність підприємства, що досліджується, нормативно-правові акти, Інтернет-ресурси

4. Перелік питань, що потрібно опрацювати в роботі

Вступ. 1. Теоретико-методичні основи оцінки рівня економічної безпеки промислового підприємства. 2. Аналіз фінансово-економічних показників діяльності ТОВ «Кросресурс». 3. Оцінка рівня економічної безпеки ТОВ «Кросресурс». Висновки. Перелік джерел посилання. Додатки.

5. Перелік графічного матеріалу із зазначенням креслеників, схем, плакатів, комп'ютерних ілюстрацій _____

1. Об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження. 2. Класифікація загроз безпеки підприємства. 3. Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства, запропоновані різними авторами. 4. Основні етапи експрес-діагностики банкрутства підприємства. 5. Організаційна структура ТОВ «Кросресурс». 6. Основні економічні показники діяльності підприємства. 7. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства. 8. N-мірна параметрична інтерпретація стану економічної стійкості та фінансової спроможності підприємства. 9. Алгоритм проведення експрес- та поглибленої діагностики фінансового стану підприємства. 10. Оцінка загроз економічній безпеці ТОВ «Кросресурс». 11. рекомендації щодо вибору методів управління ризиком для виявлення загроз безпеки.

6. Консультанти розділів роботи (п.6 включається до завдання за наявності консультантів згідно з наказом, зазначеним у п.1)

Найменування розділу	Консультант (посада, прізвище, ім'я, по батькові)	Позначка консультанта про виконання розділу	
		підпис	дата

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Теоретико-методичні основи оцінки рівня економічної безпеки промислового підприємства	15.10.19-21.10.19	виконано
2	Аналіз фінансово-економічних показників діяльності ТОВ «Кросресурс»	22.10.19-31.10.19	виконано
3	Оцінка рівня економічної безпеки ТОВ «Кросресурс»	01.11.19-20.11.19	виконано
4	Оформлення атестаційної роботи	21.11.19-30.11.19	виконано
5	Перевірка атестаційної роботи на плагіат	01.12.19-03.12.19	виконано
6	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу	04.12.19-08.12.19	виконано
7	Рецензування атестаційної роботи	09.12.19-12.12.19	виконано

Дата видачі завдання 15 жовтня 2019 р.

Студент _____
(підпис)

Керівник роботи _____ проф. Полозова Т. В.
(підпис) (посада, прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Атестаційна робота: 98 с., 7 табл., 13 рис., 73 джерела, 3 додатки.

ОЦІНКА, ОРГАНІЗАЦІЯ, УПРАВЛІННЯ, ІНДИКАТОРИ,
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, СИСТЕМА, ЗАГРОЗИ.

Об'єктом дослідження є діяльність підприємства щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Метою роботи є удосконалення існуючих методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Розглянуто теоретичні основи оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Досліджена методика оцінки рівня економічної безпеки виробничих підприємств. Визначено загрози фінансово-економічній безпеці підприємств. Проаналізовано стан економічних показників та індикаторів рівня фінансово-економічної безпеки ТОВ «Кросресурс». Систематизовано фактори, що впливають на фінансову діяльність та економічну безпеку підприємства. Визначено шляхи усунення загроз які впливають на ефективну діяльність підприємств.

ABSTRACT

Master thesis: 98 p., 7 tables, 13 fig., 73 sources, 3 exhibits.

ASSESSMENT, ORGANIZATION, MANAGEMENT, ECONOMIC SECURITY, SYSTEM, RELUCTANCE, THREATS.

The object of the research – activity of companies to ensure the economic security of the enterprise.

The purpose of the research – to improve existing methodological approaches to assessing the level of economic security of the enterprise.

The theoretical bases of assessment of the level of economic security of the enterprise are considered. The technique of assessment the level of economic security of manufacturing enterprises is investigated. The financial and economic security of the enterprises was determined. The state of economic indicators and indicators of the level of financial and economic security of «Crosresource» LLC was analyzed. Facts affecting the financial performance and economic security of the enterprise have been systematized. The ways of eliminating the threats affecting the effective activity of the enterprises have been identified.

ЗМІСТ

Скорочення та умовні позначки.....	7
Вступ.....	8
1 Теоретико-методичні основи оцінки рівня економічної безпеки промислового підприємства.....	12
1.1 Поняття і сутність оцінки економічної безпеки підприємства.....	12
1.2 Аналіз методів оцінки рівня економічної безпеки підприємства.....	24
1.3 Фінансовий аналіз як метод діагностики фінансово-економічної безпеки підприємства.....	28
1.4 Методи прогнозування ймовірності банкрутства підприємства.....	37
2 Аналіз фінансово-економічних показників діяльності ТОВ «Кросресурс».....	49
2.1 Загальна характеристика підприємства.....	49
2.2 Діагностика фінансового стану підприємства.....	53
2.3 Оцінка ризику неплатоспроможності та банкрутства ТОВ «Кросресурс».....	61
3 Оцінка рівня економічної безпеки ТОВ «Кросресурс»	65
3.1 Аналіз системи показників оцінки економічної безпеки підприємства.....	65
3.2 Удосконалення системи показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства.....	77
3.3 Виявлення та оцінка загроз економічній безпеці ТОВ «Кросресурс».....	82
3.4 Розробка стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства.....	85

Висновки.....	88
Перелік джерел посилання.....	90
Додаток А Оцінка загроз економічній безпеці.....	99
Додаток Б Рекомендації щодо вибору методів управління ризиком для виявлення загроз безпеки.....	102
Додаток В Копії публікацій.....	105

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

А – актив балансу;
Б – середньорічна вартість виробничих засобів;
БП – балансовий прибуток;
В – виручка;
ВА – необоротні активи;
ВМП – витрати майбутніх періодів;
ДС – грошові кошти;
ДЗ – дебіторська заборгованість;
З – запаси;
К – вагові коефіцієнти;
КО – короткострокові зобов'язання;
КР – капітал і резерви;
КФВ – короткострокові фінансові вкладення;
Л_{ЗАГ} – комплексна оцінки ліквідності балансу;
ОА – оборотні активи;
ПК – позикові кошти;
С – повна собівартість;
СЖЦ – стадії життєвого циклу підприємства;
ЧП – чистий прибуток;
а – норма дисконтування;
k – число критеріїв;
n – число суб'єктів.
R – рентабельність;
x – вектор критеріальних оцінок;
w – вектор ваг критеріїв.

ВСТУП

Специфіка принципів управління виробничими структурами в перехідний період визначається зміною стратегічних орієнтирів діяльності. Їх основними економічними цілями в сучасних умовах стають підвищення ефективності господарювання, максимізація прибутку, завоювання нових ринків. Незважаючи на зростаючий вплив факторів ризику, з'являються переваги вільного ціноутворення, можливості самостійного позиціонування на ринках ресурсів і товарів.

Разом з тим багато підприємств досі недостатньо готові до переходу на такі принципи діяльності, не мають певної лінії економічної поведінки в подібних умовах. Найважливіша проблема, яка виникає тепер перед кожною виробничою структурою, полягає в тому, щоб вибрати свою перспективну мету, свою траєкторію економічного поведінки, що дозволяє закласти основи довгострокового підприємницького успіху і стійкого розвитку.

Актуальність теми атестаційної визначається тим, що для успішної роботи в умовах ринкової економіки будь-яке підприємство повинно своєчасно і адекватно реагувати на можливі несприятливі ситуації. А для цього повинен бути розробити механізм своєчасного виявлення та оперативного усунення загроз стабільному функціонуванню підприємства. Цей механізм повинен виявляти небезпеки на самих ранніх стадіях, коли ще можливо їх усунення з мінімальними витратами ресурсів і зусиль. Прогнозування кризових явищ, банкрутства підприємств і визначення шляхів виходу із загрозової обстановки, а також способів зміцнення економічної безпеки підприємств стає найважливішим завданням в сучасних умовах господарювання.

Об'єктом дослідження є діяльність підприємства щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Предметом дослідження є методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Мета роботи полягає в удосконаленні існуючих методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розкрити поняття і сутність оцінки економічної безпеки підприємства;
- проаналізувати методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства;
- розглянути аспекти фінансового аналізу як метода діагностики фінансово-економічної безпеки підприємства;
- проаналізувати основні фінансово-економічні показники діяльності ТОВ «Кросресурс»;
- здійснити оцінку ризику неплатоспроможності та банкрутства ТОВ «Кросресурс»;
- удосконалити систему показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства;
- виявити та оцінити загрози економічній безпеці ТОВ «Кросресурс»;
- розробити стратегію забезпечення економічної безпеки підприємства.

Підвищення динамічності і невизначеності умов функціонування української економіки зажадали від підприємства гнучкості та адаптації до постійно мінливих зовнішньої і внутрішньої середовищі. Стрімкий розвиток ринку і, як наслідок, жорстока, а часто нечесна конкуренція, ще більше погіршують ситуацію. Все це різко ускладнює прийняття правильних рішень, збільшує кількість помилок у керівництві підприємства, у плануванні своєї діяльності, веде до ще більшого наростання небезпек і ризиків.

Проблема пошуку і впровадження в практику нових форм і методів управління, розробка стратегії економічної безпеки підприємств дозволили б підготувати і реалізувати відповідні програми дій з нейтралізації зовнішніх і внутрішніх ліквідації, постійно виникаючих загроз. Така програма повинна бути ув'язана в єдиний організаційно-економічний та методичний пакет стратегічного управління, тобто носити комплексний, системний і цілісний характер і показувати шляхи вирішення стратегічних проблем економічної безпеки.

Інформаційно-методичним забезпеченням для проведення дослідження стали праці науковців в області кадрової безпеки підприємства, фінансова звітність підприємства, що досліджується.

Основні наукові результати дослідження:

- досліджено систему показників оцінки економічної безпеки підприємства;
- запропоновано рекомендації щодо вибору методів управління ризиком для виявлення загроз безпеки.

У процесі дослідження було використано такі методи: аналізу, синтезу, порівняння, графічний, наукової абстракції, зіставлення

Практична значущість роботи полягає в тому, що запропоновані рекомендації дозволять комплексно оцінити фактори впливу та підвищити рівень економічної безпеки підприємства.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і практичні результати проведених досліджень, висновки і рекомендації, які викладені в роботі, доповідались на Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 2019 р.).

Публікації. Результати досліджень опубліковано у 2 наукових працях, у тому числі 1 статті у науковому збірнику і 1 тезах доповіді на конференції.

1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Поняття і сутність економічної безпеки підприємства

Економічне благополуччя і могутність будь-якого підприємства тримається на трьох китах: розвиток, прибуток, захищеність виробництва від різних проявів зовнішнього і внутрішнього походження, що впливають на потенціал підприємства, тобто безпеки. Забезпечення безпеки необхідно для будь-яких організацій, незалежно від форм їх власності, починаючи від державних організацій і закінчуючи маленькою наметом, що займається роздрібною торгівлею. Різниця буде полягати лише в тому, які засоби і методи і в якому обсязі потрібні.

Визначимося з понятійним апаратом вивчення проблем економічної безпеки. Безпека визначена як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Загрозу безпеки вищезгаданий закон визначає як сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам [1].

Відповідно до вищенаведеного тлумаченням безпеки під безпекою підприємства в широкому сенсі слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки). У вузькому сенсі безпека підприємства – це такий стан його правових, економічних і виробничих відносин, матеріальних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів, яке виражає здатність підприємства до стабільного функціонування та науково-технічному прогресу як основі ефективної фінансово-комерційної діяльності та умови реалізації найважливіших соціальних інтересів трудових колективів дочірніх структур та акціонерного товариства в цілому [2]. Цілями забезпечення безпеки підприємства є:

- виконання виробничих програм, досягнення необхідної якості продукції, що випускається, розвиток продуктивних сил підприємства на передовій науково-технічній базі, активна інвестиційна політика;

- захист законних прав та інтересів підприємства, усіх його дочірніх компаній, трудових колективів і працівників у взаємовідносинах з державними органами, російськими та зарубіжними партнерами і конкурентами;

- підтримка стійкості порядку внутрішнього управління;

- збереження і примноження власності підприємства, її раціональне та ефективне використання у вирішенні виробничих завдань і задоволення потреб трудових колективів працівників підприємства;

- підвищення конкурентоспроможності вироблених товарів і послуг, створення сприятливої ринкової кон'юнктури для їх реалізації в умовах конкуренції на внутрішньому і світовому ринках, зростання прибутків підприємства;

- досягнення внутрішньої і зовнішньої стабільності підприємства, надійності кооперативних зв'язків та недопущення односторонньої залежності від випадкових і несумлінних партнерів;

- зміцнення дисципліни праці та її продуктивності, формування стимулів і умов підвищення творчої активності співробітників і трудових колективів підприємства;

- максимально повне інформаційне забезпечення економічної, виробничої і науково-технічної діяльності підприємства, збереження комерційних і державних секретів, охорона прав на інтелектуальну власність підприємства, включаючи право на припинення недобросовісної конкуренції [3].

В якості об'єктів безпеки виступають:

- ті чи інші частини підприємства, наприклад, різні структурні підрозділи або групи співробітників або власників акцій підприємства тощо;

- ті чи інші види ресурсів або майна, наприклад, основні чи оборотні фонди підприємства;
- якісні характеристики ресурсів або майна, наприклад, вік основних засобів, показники якості навколишнього середовища підприємство;
- окремі види діяльності та процеси, наприклад, оновлення основних засобів, формування портфеля інвестиційних проектів, диверсифікація виробничої програми;
- якісні характеристики згаданих вище видів діяльності, такі як, наприклад, швидкість оновлення основних засобів або темпи технологічного розвитку [2].

Концепція безпеки підприємства – цілісне і системне розуміння, бачення і уявлення шляхів усунення небезпек, які загрожують або будуть загрожувати підприємству ззовні в силу того, що діяльність протікає в рамках більш загальних політичних, економічних і соціальних процесів, а також виявлення способів ліквідації небезпек, які загрожують підприємству зсередини чинності приватних специфічних внутрішньо організаційні процесів.

Концепція економічної безпеки – система поглядів і принципів, що визначають основні напрями вдосконалення діяльності щодо забезпечення економічної безпеки об'єкта захисту. Економічна безпека підприємства – стан динамічної стійкості юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків підприємства, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, при якому гарантується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивне науково-технічне та соціальний розвиток.

Під економічною безпекою підприємства розуміють стан економічної захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки). Цього можна досягти шляхом реалізації комплексу заходів, що дозволяє юридичним і фізичним особам успішно здійснювати свою діяльність в умовах виникнення стихійних лих, катастроф,

а також при незаконних діях конкурентів і злочинних груп. До таких заходів можна віднести загально правові, адміністративні, організаційно-управлінські, інженерно-технічні, виховні, спеціальні та інші. Комплексне застосування заходів безпеки допомагає господарюючому суб'єкту захистити себе від впливу недобросовісних конкурентів і зменшити ризик при виникненні стихійних лих [5].

У цьому визначенні слід особливо відзначити три моменти:

- стан захищеності носить динамічний характер;
- загроза, що виходить зсередини підприємства (фірми), не менш небезпечна, ніж ззовні;
- система економічної безпеки підприємства може стикатися і навіть взаємодіяти на правовій основі з державною системою забезпечення безпеки.

Загрози безпеки визначаються як сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам [1]. До життєво важливим інтересам віднесена сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави – основних об'єктів безпеки.

Під загрозою безпеки підприємства розуміють реально чи потенційно можливі дії або умови навмисного чи випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріального (прямого або непрямого) шкоди, що призводить до фінансових втрат, включаючи і втрачену вигоду [2].

Безпека підприємства залежить від різних причин. Збиток інтересам підприємства може бути завдано в результаті недобросовісних дій конкурентів, невиконання партнерами, замовниками, постачальниками, клієнтами своїх зобов'язань з оплати контрактів, постачання товарів, а також кризових явищ в економіці, непередбачуваних змін кон'юнктури ринку, стихійних лих, надзвичайних подій, управлінської некомпетентності,

соціальної напруженості і, нарешті, несприятливої економічної політики держави.

Як джерела загроз економічній безпеці можуть виступати випадкові явища природи, ненадійність технічних елементів, стан економіки, політичні процеси, невірні рішення і запізниті рішення, інші помилки менеджменту, дії конкурентів.

Загрози економічній безпеці підприємства виникають в результаті дії численних факторів. Фактори, що впливають на рівень безпеки підприємства, можуть бути внутрішніми і зовнішніми, економічними і позаекономічними, об'єктивними і суб'єктивними. Аналіз різних літературних джерел дозволяє наступним чином класифікувати зовнішні і внутрішні фактори загроз (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Класифікація загроз економічній безпеці підприємства

Для оцінки рівня економічної безпеки доцільно виділити чотири групи зовнішніх факторів загроз сталого функціонування підприємства: політичні, соціально-економічні, екологічні та науково-технічні [8–10].

Нестійкість внутрішньополітичної і зовнішньополітичної обстановки несприятливо відбивається на ефективності і стійкості господарської діяльності промислових підприємств. Політичний ризик – це можливість збитків або скорочення розмірів прибутку як слідство державної або регіональної політики.

Серед політичних чинників загроз для ділової активності виробничих підприємств в даний час в Україні істотними є такі чинники цієї групи, як стабільність політичної влади на державному і регіональному рівнях і пов'язана з нею можливість кардинального перегляду сформованих відносин власності.

Політичний фактори загроз пов'язані із законотворчою діяльністю представницької влади, з можливими змінами в курсі уряду, змінами в пріоритетних напрямках його діяльності і, нарешті, з невмотивованою зміною самого уряду. Облік даного виду ризику особливо важливий в українських умовах, де йде постійне і важко прогнозована зміна господарського, місцевих нормативних актів.

Серйозні порушення економічно-безпечної господарської діяльності підприємств можуть бути обумовлені виникненням локальних етнополітичних конфліктів і громадянських заворушень, загрозою націоналізації і експропріації без адекватної компенсації, введенням обмежень на конвертацію гривні (ризик трансферту), діями політичного керівництва країни компанії-контрагента, що призводять до розірвання контрактів з даними підприємством тощо.

Велику групу становлять зовнішні чинники господарського ризику, що виникають у соціально-економічній сфері. Деякі з них виникають в результаті нормотворчої діяльності державних і регіональних органів влади:

зміни податкових нормативів або процентних ставок за кредитами Національного банку; додаткова грошова емісія; нові правила ведення зовнішньоекономічної діяльності; введення обмежень на рух капіталу, зміну правил валютного обігу. Для підприємств, виробничий цикл яких пов'язаний з імпортом сировини чи експортом своєї продукції, істотними будуть чинники, зумовлені різкими коливаннями курсу гривні. Ціни на сировину і комплектуючі, отримані з інших регіонів, можуть змінитися при підвищенні цін на паливо, тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом та інше.

Інші чинники цієї підгрупи носять менш передбачуваний характер. Виробничі підприємства можуть відчувати труднощі через коливання цін на сировину, матеріали, комплектуючі, енергоносії після укладення відповідних контрактів; недотримання умов угоди, раптового відтоку фінансових ресурсів, несподіваних вимог повернення позикових коштів, викликаних зміною фінансових очікувань кредиторів тощо.

Поява в регіоні нових господарських суб'єктів з привабливими для працівників умовами може викликати відтік робочої сили і негативно позначитися на кадровому потенціалі даного підприємства.

Все більшу роль в роботі підприємств відіграють екологічні фактори ризику, обумовлені взаємодією виробництва з навколишнім природним середовищем. У цьому плані важливим може виявитися прийняття в регіоні господарювання підприємства більш жорстких вимог до екологічної чистоти виробництва, введення штрафних санкцій; введення більш жорстких санітарних та інших норм, під які підпадає продукція або технологія підприємства; зміна регіональної екологічної обстановки внаслідок природних катаклізмів, техногенних катастроф, заборона або обмеження на використання місцевих природних ресурсів, необхідних для даного виробництва та ін. Будь-яке виробництво тісно пов'язане з прогресом в науці і техніці, а конкретно – з використанням науково-технічних досягнень. Як це

не здається дивним, вплив інновацій може виявитися як позитивним, так і негативним, і, зокрема, представити загрозу економічної безпеки підприємства. Високий рівень розвитку науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності підприємств (а іноді і промислове шпигунство) може дозволити конкурентам швидко відтворити нововведення або технологію його виробництва, ліквідуючи обумовлене їм конкурентну перевагу.

Промислово-економічне шпигунство, що є по суті різновидом недобросовісної конкуренції, своєю появою зобов'язаний науково-технічному прогресу. Специфічна вразливість будь-якого структурного ланки підприємства визначається інформацією, якою воно володіє і яка представляє для підприємства певну цінність і, отже, потребує захисту [11,12]. Нові можливості для промислово-економічного шпигунства відкривають сучасні інформаційні технології (розкрадання магнітних стрічок та дискет, підключення до локальних комунікаційних мереж, вторгнення «хакерів» в корпоративні бази даних шляхом злому паролів і програмних захистів тощо). Науково-технічний прогрес відкриває також можливості для деструктивних дій стосовно конкурентів: вторгнення в чужі бази даних з метою їх руйнування, введення неправдивої інформації, псування комп'ютерних програм шляхом внесення комп'ютерних вірусів тощо [13].

Внутрішні чинники загроз виникають безпосередньо в сфері господарської діяльності підприємства, яку прийнято розділяти на промислових та непромислових. Непромислова (в основному соціальна) сторона діяльності підприємства, спрямована на задоволення побутових і культурних потреб колективу, в даній роботі не розглядається. Промислова діяльність підприємства, як відомо, складається з процесів виробництва, відтворення, обігу та управління. У свою чергу виробничий процес являє собою сукупність взаємопов'язаних основних, допоміжних і обслуговуючих процесів праці. У цих сферах виникають свої специфічні фактори ризику.

До факторів ризику основної виробничої діяльності відносяться недосконалість технології виробництва, реалізованої на даному підприємстві, помилки персоналу, як наслідок недостатнього рівня технологічної дисципліни, що призводять до виробничих аварій.

До виробничих факторів ризику слід відносити нерегламентовані зупинки устаткування або переривання технологічного циклу підприємства з вини не основних підрозділів, через вимушену переналагодження устаткування, наприклад, внаслідок несподіваної зміни параметрів сировини або матеріалів, що використовуються в технологічному процесі тощо. Втрати від таких небажаних подій можуть бути дуже суттєвими для підприємства і виражатися в скороченні випуску продукції, збільшенні витрат тощо.

Згубні наслідки аварій і пов'язаних з ними нещасних випадків виявляються в погіршенні соціального клімату на підприємстві, підвищення рівня абсентеїзму, зростання недовіри до підприємства з боку потенційної клієнтури і партнерів (особливо, якщо інцидент оточений таємницею), відображаються на іміджі та репутації, які є нематеріальними конкурентними перевагами фірми, збільшуючи таким чином «невидимі» втрати підприємства.

Іншими небезпеками, що загрожують фізичному майну та персоналу підприємства, можуть бути різного роду розкрадання матеріальних цінностей, руйнування обладнання часто у формі безпричинного і прихованого вандалізму.

Фактори ризику допоміжної виробничої діяльності – це перебої енергопостачання, подовження термінів ремонту обладнання (в порівнянні з нормативними), аварії допоміжних систем (вентиляційних пристроїв, систем водопостачання і тепlopостачання тощо), непідготовленість інструментального господарства підприємства до освоєння нового виробу та інше.

У сфері обслуговуючих виробничих процесів підприємства факторами ризику можуть виявитися неполадки чи порушення в роботі служб, що забезпечують безперебійне функціонування основного та допоміжного виробництва, наприклад аварія або пожежа в складському господарстві, вихід з ладу (повний або частковий) обчислювальних потужностей в системі обробки інформації та ін. Причиною погіршення економічного становища підприємства може стати недостатня патентна захищеність продукції підприємства і технології її виготовлення, що дозволила конкурентам освоїти випуск аналогічної продукції.

Відтворювальна сторона діяльності підприємства пов'язана головним чином з інноваційної та інвестиційної активністю і процесами набору, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів. У пережитий нині період реформування економіки ризик в інноваційній та інвестиційній сфері для підприємства пов'язаний з проблемою залучення інвесторів.

У частині кадрових проблем можлива поява таких факторів ризику, як невірна оцінка необхідного періоду підготовки і перепідготовки кадрів, відтік кваліфікованої робочої сили внаслідок локальних етнополітичних конфліктів, природних катаклізмів, техногенних катастроф в регіоні і т.п.

У сфері обігу діяльність підприємства може піддатися дії таких факторів, як порушення підприємствами-суміжниками узгоджених графіків поставок сировини, комплектуючих і т.п., невмотивована відмова оптових споживачів вивезти або оплатити отриману готову продукцію, банкрутство або самоліквідація підприємств-контрагентів або ділових партнерів і в результаті зникнення постачальників сировини або споживачів готової продукції.

Внутрішні фактори ризику управлінської діяльності можна класифікувати за рівнем в процесі прийняття рішень. Рішення, що приймаються на підприємстві, прийнято відносити до одного з трьох рівнів:

стратегічному, тактичному або оперативному. Природно розподіляти фактори ризику, орієнтуючись на цю стратифікацію рішень.

На рівні розробки підприємством стратегічних рішень можна виділити наступні внутрішні планово-маркетингові фактори ризику:

- хибний вибір або неадекватна формулювання власних цілей підприємства;
- невірна оцінка стратегічного потенціалу підприємства;
- помилковий прогноз розвитку зовнішнього для підприємства господарського середовища в довгостроковій перспективі.

Ризик у прийнятті рішень тактичного рівня, перш за все, пов'язаний з неможливістю спотворення або часткової втрати змістовної інформації при переході від стратегічного до тактичного планування. Якщо при розробці конкретних тактичних рішень вони не піддавалися перевірці на відповідність обраній стратегії підприємства, то такі результати, навіть будучи досягнутими, можуть опинитися поза магістрального стратегічного напрямку діяльності підприємства і можуть послабити його економічну стійкість [9].

Зрозуміло, наведена класифікація не вичерпує всієї складності проблеми розпізнавання загроз інтересам підприємства. У зв'язку з цим доцільно використовувати спеціальну схему ідентифікації загроз, в якій враховуються специфічні особливості того чи іншого об'єкта захисту [14].

Так, основні класифікаційні складові (ознаки) погроз можна відобразити осями тривимірного простору:

- X – види загроз безпеки;
- Y – об'єкти захисту;
- Z – засоби та методи захисту.

Відкладаючи на кожній з осей максимальне на даний період число позицій, визначених за теоретичним, прогнозним, аналітичним чи експертних оцінок значень, отримаємо обмежену область (обсяг) потреб безпеки. Координата кожної точки цієї області може бути зіставлена

(ідентифіковано) з відповідними формалізованими особливостями конкретного підлягає захисту об'єкту і обрані ті складові, які й визначають структуру потреб безпеки цього об'єкта.

Графічно область потреб безпеки можна представити у вигляді такої тривимірної моделі (рис. 1.2).

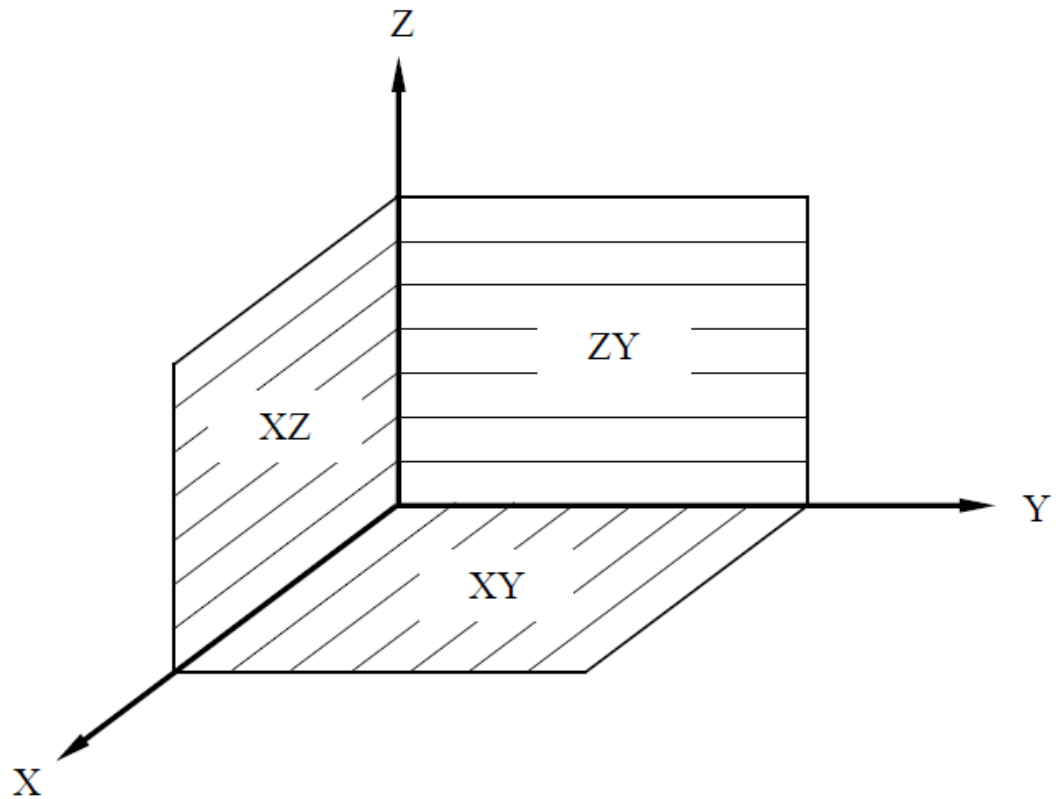

Рисунок 1.2 – Тривимірна модель безпеки об'єкта

Прикладне значення мають «розгортки» даної області по осях XY , XZ , і ZY . Розгортка по осі XY дозволяє виділити серед усього безлічі загроз, найбільш характерні для об'єкту, що захищається.

Розгортка по осі XZ дозволяє оперативно визначити набір можливих засобів захисту при наявності того або іншого виду загрози безпеки об'єкта.

Розгортка по осі ZY дозволяє підібрати конкретні засоби захисту стосовно характеру захищаємого об'єкту.

Подібна графічна інтерпретація безпеки дозволяє для кожного об'єкта, що захищається виявити допустиме поєднання імовірнісних загроз, засобів і методів захисту від них.

Виявлення в техніко-економічному обґрунтуванні допустимого поєднання різного виду загроз, комплексу захисних засобів і методів буде зумовлюватися оцінкою наслідків прояви цих загроз для підприємства.

1.2 Аналіз методів оцінки рівня економічної безпеки підприємства

З розвитком ринкових відносин вітчизняні підприємства стикаються з проблемою значного скорочення державної підтримки та створення умов для власного розвитку. Ефективна діяльність бізнесу залежить від рівня економічної безпеки. Оцінка рівня економічної безпеки базується на наукових методах та розроблених методах. Не варто ототожнювати ці поняття, що є загальним в економічній літературі.

У сучасній практиці використовуються кілька підходів для визначення кількісного рівня економічної безпеки підприємства:

- індикаторний;
- ресурсно-функціональний;
- програмно-цільовий.

Індикаторний підхід полягає у визначенні рівня економічної безпеки шляхом порівняння фактичних показників діяльності підприємства з показниками, які відповідають цим пороговим показникам та відповідають певному рівню безпеки. Якщо визначення значення індексу невірне, то і рівень економічної безпеки не може бути визначений правильно.

Ресурсно-функціональний підхід передбачає визначення рівня економічної безпеки шляхом оцінки ефективності використання ресурсів

підприємства. Використовуючи цей метод, оцінку рівня економічної безпеки підприємства можна визначити, проаналізувавши стан його фінансово-господарської діяльності.

Програмно-цільовий підхід ґрунтується на інтеграції показників, що визначають рівень економічної безпеки підприємства. Значну увагу при використанні цього підходу необхідно приділити формуванню системи показників і визначенню методів їх інтеграції [20].

Для реалізації обраного підходу необхідно визначити певні методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Аналізуючи існуючі підходи і методи, було виявлено недоліки, які можуть негативно вплинути на проведення оцінки рівня економічної безпеки підприємства (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства, запропоновані різними авторами

Автор	Методи
Т. Васильців	Експертна оцінка, моніторинг соціально-економічних показників, аналіз та обробка сценаріїв, оптимізація, багатовимірний статистичний аналіз, теоретико-ігрові методи, теорія штучних нейронних мереж
С. Міщенко	Екстраполяція (екстраполяція параметричних залежностей, екстраполяція тимчасових тенденцій); експертні методи (опитування, експертні комісії, складання аналітичних доповідних записок, «мозкова атака», «Дельфі»); структурно-аналітичні методи (моделювання, ієрархічна декомпозиція, морфологічний аналіз, матричний метод, мережевий аналіз, SWOT-аналіз, побудова семантичного диференціала, побудова профілю середовища, складання сценаріїв)
С. Довбня, Н. Гічова	Методи комплексної оцінки загроз (інтегральна оцінка ризику, оцінка ефективності захисних заходів); методи комплексної оцінки економічного потенціалу підприємства (оцінка конкурентного статусу фірми, інтегральна оцінка дотримання інтересів компанії, SWOT-аналіз, багатовекторна ресурсно-функціональна модель економічної безпеки, багатофакторна лінійна модель); методи прогнозування банкрутства (багатофакторні дискримінантні моделі і інші методи інтегральної оцінки фінансово-економічного стану підприємства)

Наприклад, метод експертних оцінок передбачає використовувати прогностні значення оцінки можливих загроз підприємства з урахуванням виставлених оцінок експертами. Основними недоліками цього методу є недостатній рівень кваліфікації експертів і суб'єктивність при прийнятті рішень. Крім того, якщо застосовується метод колективних експертних оцінок, можливий вплив одного фахівця на інших членів експертної групи.

Метод аналізу і обробки сценаріїв використовується для прогнозування різних варіантів розвитку подій та ситуації, метод оптимізації застосовується для вибору варіанта, при якому досягається найбільш бажаний результат, теоретико-ігрові методи рекомендуються використовувати для визначення варіантів розвитку підприємства в мінливому зовнішньому бізнес-середовищі.

Теорія штучних нейронних мереж ґрунтується на моделюванні нелінійних залежностей при вирішенні задач прогнозування. Слід зазначити, що цей метод є надто складним для практичного використання в діяльності підприємств на сучасному етапі їх розвитку та функціонування.

Головною умовою використання методу екстраполяції є відносно стабільний розвиток підприємства, оскільки значення попередніх прогностичних показників ґрунтуються на дослідженні попередньої динаміки. Цей метод не є актуальним для застосування на сьогодні, оскільки сучасні характеристики підприємств будь-якої галузі нестабільні і спостерігаються великі коливання фінансових показників.

Метод прогнозування банкрутства в основному використовується для виявлення симптомів корпоративної фінансової кризи, сильно обмежуючи суть поняття «економічна безпека». Комплексний набір методів оцінки загрози включає оцінку ризиків підприємства та виявлення загроз без прив'язки цього аналізу до рівня економічної безпеки підприємства-засновника [20].

Для забезпечення економічної безпеки підприємств в економічній системі необхідно вирішити наступні завдання:

- установити рівні економічної безпеки;
- визначити методи оцінки стану системи та рівня економічної безпеки;
- сформулювати систему показників економічної безпеки для підприємств;
- визначити інструменти забезпечення необхідного рівня безпеки.

На практиці можуть застосовуватися різні методи оцінки економічної безпеки підприємства.

Пороговий метод використовується в різних варіантах і може давати наприкінці градації: небезпечно або безпечно. Також може бути застосовано більшу кількість градацій: стан нормальний, стан передкризовий, стан кризовий, стан критичний та інше. Суть даного методу полягає у визначенні та виявленні загроз або способів захисту. При цьому по кожній загрозі визначаються показники і порогові значення. Даний метод передбачає використання критерію: стан є небезпечним, якщо хоча б один показник не відповідає нормативному.

Ресурсно-функціональний метод передбачає визначення економічної ефективності. Суть даного методу полягає у тому, що підприємство розробляє та впроваджує заходи щодо захисту від загроз і по кожній з них розраховує економічний результат. Використовуючи даний метод, рівень економічної безпеки підприємства передбачається оцінювати на основі загального критерію через зважування й підсумовування окремих функціональних складових, які визначаються за допомогою порівняння потенціальної величини шкоди, яка може бути заподіяна підприємству, та ефективності заходів щодо запобігання таких втрат. При цьому загальний критерій економічної безпеки зіставляється з попереднім періодом. Рівень

економічної безпеки підвищується, якщо значення загального критерію зростає у динаміці.

Комплексний метод оцінки економічної безпеки передбачає використання інтегрального показника економічної безпеки.

Метод на основі теорії економічних ризиків передбачає розрахунок збитку за різними загрозами, який порівнюється з величиною прибутку, доходу, майна.

Таким чином, вибір конкретного методу оцінки рівня економічної безпеки залежить від потреби та поставлених завдань перед підприємством.

1.3 Фінансовий аналіз як метод діагностики фінансово-економічної безпеки підприємства

Зважаючи на перехід економіки України до ринкових відносин, права підприємств у сфері фінансово-господарської діяльності значно розширилися, самостійно проводиться своєчасний та якісний аналіз фінансового стану підприємств, оцінюється їх ліквідність, платоспроможність та фінансова стабільність, прагнучи покращити та посилити фінансову стійкість.

Особливо важливо, що у випадку різних форм власності фінансовий становий підприємства слід оцінювати об'єктивно та своєчасно, оскільки будь-який власник не повинен ігнорувати потенційні можливості збільшення прибутку (доходу) підприємства. І об'єктивний аналіз може визначити цю можливість.

Необхідний також систематичний аналіз фінансового стану, платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості підприємства,

оскільки рентабельність будь-якого підприємства та розмір прибутку багато в чому залежать від платоспроможності. Вони враховують фінансове становище компаній та банків та враховують їхні способи запозичення за різних процентних ставок.

Фінансовий стан підприємства є комплексним поняттям, яке обумовлюється взаємодією всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається набором виробничих та економічних факторів і має показники, що відображають наявність, розподіл та використання фінансових ресурсів. Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробництва, бізнесу та фінансово-господарської діяльності. Тому на це впливає вся ця діяльність підприємства. Насамперед, фінансове становище підприємства позитивно впливає на безперебійне виробництво та реалізацію високоякісної продукції.

Зазвичай, зростання показників обсягу виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і зниження їх собівартості свідчать про прибутковість підприємства, що позитивно впливає на його фінансовий стан та платоспроможність.

Неритмічний виробничий процес, зниження рівня якості продукції та труднощі при реалізації призводять до зменшення надходження коштів на корпоративні рахунки, а також до зниження його платоспроможності.

Існує також і зворотний зв'язок, оскільки нестача грошових коштів може призвести до перебоїв у забезпеченні матеріально-технічними ресурсами і у виробничому процесі.

Фінансова діяльність підприємства повинна бути спрямована на забезпечення систематичного отримання та ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахунків та кредитних дисциплін, досягнення оптимального балансу власних та позикових коштів та

фінансової стабільності з метою ефективного ведення господарських операцій.

Тому цим зумовлюється необхідність і практична значущість систематичної оцінки фінансового стану підприємства, моніторингу, якому належить суттєва роль у забезпеченні його стабільного фінансового стану.

Таким чином, фінансовий стан будь-якого підприємства є однією з найважливіших характеристик його діяльності.

Метою оцінки фінансового стану компанії є пошук резервів для збільшення прибутку від виробництва та посилення розрахунків бізнесу як основи для стабільної діяльності компанії та виконання своїх зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими установами.

Для систематичної та всебічної оцінки фінансового стану підприємства слід використовувати різні методи, прийоми та аналітичні методи. Це дасть можливість критично оцінити фінансові результати корпоративної діяльності статично та динамічно протягом періоду часу. У багатьох періодах, це дозволить виявити «больові точки» у фінансовій діяльності та більш ефективно використання фінансових ресурсів та розумний розподіл фінансових ресурсів. Неефективне використання фінансових ресурсів призведе до низької платоспроможності компанії, що може перервати постачання, виробництво та реалізацію продукції; невиконання планів прибутку, зниження норми прибутку компанії та загрозу економічних санкцій.

У процесі здійснення фінансового аналізу ставляться такі завдання:

- дослідити прибутковість та фінансову стійкість підприємств;
- забезпечити ефективність використання корпоративної власності (капіталу) та забезпечити підприємство власними оборотними коштами;
- об'єктивно оцінити динаміку та стан ліквідності, платоспроможності та фінансової стабільності підприємства;

- оцінити позицію на фінансовому ринку суб'єкта господарювання та кількісно оцінити його конкурентоспроможність;
- аналізувати господарську діяльність підприємства та його позицію на ринку цінних паперів;
- визначити ефективність використання фінансових ресурсів.

Аналіз фінансового стану підприємства – це необхідний етап для побудови планів і прогнозів фінансового оздоровлення підприємств.

Кредитори та інвестори аналізують фінансовий стан бізнесу, щоб мінімізувати його позикові та депозитні ризики та необхідні різниці процентних ставок.

Результатом фінансового аналізу є те, що менеджери отримують багато основних та найкорисніших параметрів, які можуть об'єктивно та точно відображати фінансовий стан компанії.

Під час аналізу менеджери можуть ставити різні цілі: аналізувати поточну фінансову ситуацію або оцінювати фінансовий стан компанії. Аналіз фінансового стану є частиною загального аналізу реальної економічної діяльності, який включає дві взаємопов'язані частини: фінансовий та управлінський аналіз.

Поділ аналізу на фінансовий та управлінський пов'язаний з тим, що системи бухгалтерського обліку перетворилися на фінансовий та управлінський облік на практиці. Два аналізи взаємопов'язані та мають спільну базу (рис. 1.3).

Характеристиками зовнішнього фінансового аналізу є:

- аналіз, орієнтований на оцінку публічності, зовнішні звіти компанії;
- мережа об'єктів (користувачів);
- різноманітність цілей та інтересів суб'єктів аналізу;
- доступність результатів аналізу для користувачів.

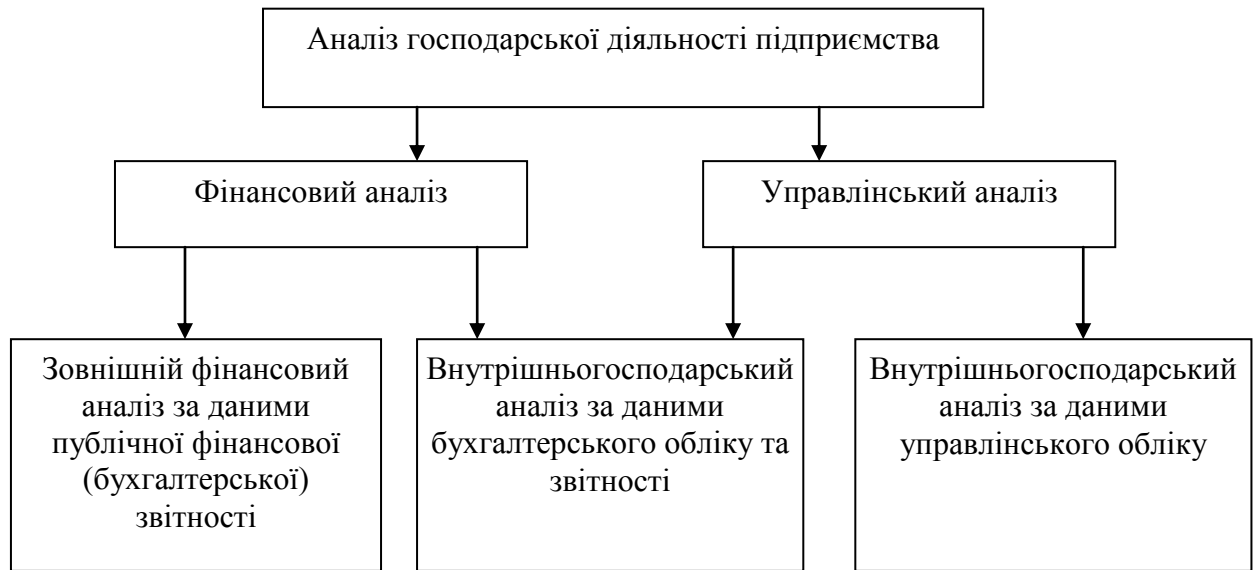

Рисунок 1.3 – Місце фінансового аналізу у загальній системі аналізу господарської діяльності підприємства

Основний зміст зовнішнього фінансового аналізу, проведеного партнерами та контролюючими органами компанії на основі публічної фінансової звітності, полягає у такому:

- аналіз показників прибутку;
- аналіз показників рентабельності;
- аналіз фінансового стану, фінансової стабільності, стійкості корпорації, платоспроможності та ліквідності балансу;
- аналіз ефективності використання залучених коштів;
- економічна діагностика фінансового стану підприємств.

На відміну від внутрішнього аналізу, відповідні компоненти зовнішнього аналізу є більш формальними та деталізованими. Відмінності між змістом зовнішнього та внутрішнього аналізу пов'язані з відмінностями між інформаційною підтримкою та завданнями, вирішеними цими двома видами аналізу.

Основний зміст внутрішнього аналізу фінансового стану компанії полягає у такому:

- аналіз капіталу підприємства;
- аналіз фінансової стійкості та стабільності підприємства;
- оцінка ділової активності підприємства;
- аналіз динаміки прибутку та рентабельності підприємств та їх впливових факторів;
- аналіз корпоративної репутації;
- оцінка використання майна та інвестиційного капіталу;
- аналіз власних фінансових ресурсів;
- аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства;
- аналіз прибутковості корпорації.

Аналіз проводиться галузевими аналітиками та базується на широкій інформаційній базі, що включає оперативні дані.

Традиційний метод аналізу фінансового стану підприємств використовує деякі прийоми та методи реалізації цього методу.

На практиці використовують такі прийоми аналізу:

- горизонтальний (часовий) аналіз для порівняння кожної позиції фінансової звітності з періодом, що передує звітному;
- вертикальний (структурний) аналіз – з метою визначення структури фінансових показників, що супроводжується оцінкою впливу різних факторів на кінцевий результат;
- трендовий аналіз – для порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників, яка очищена від впливу характерних особливостей певних періодів (з використанням тренду здійснюється екстраполяція найбільш вагомих фінансових показників на майбутній період (перспективний прогнозний аналіз фінансового стану));
- аналіз відносних показників – для розрахунку співвідношень між певними позиціями звіту або позиціями різних форм фінансової звітності, визначення взаємозв'язків показників;

– порівняльний аналіз – це внутрішньогосподарський аналіз інтегральних показників фінансової звітності за певними показниками самого підприємства та його дочірніх підприємств, а також міжгосподарський аналіз коефіцієнтів (показників) даної фірми порівняно з коефіцієнтами (показниками) конкурентів або із середньогалузевими та середніми показниками;

– факторний аналіз передбачає визначення впливу окремих факторів на вихідний (результативний) показник розділених у часі або стохастичних прийомів дослідження. При цьому факторний аналіз розподіляється на прямий та зворотний. Прямий аналіз використовується, коли результативний показник розділяють на окремі складові. Зворотний передбачається, коли його окремі елементи з'єднують в інтегральний кінцевий показник.

Предметом корпоративного фінансового аналізу є його фінансові ресурси, їх формування та використання. Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану підприємства можна використовувати різні методи аналізу, об'єктивно оцінити фінансовий стан та виявити потенційні можливості для підвищення ефективності формування та використання фінансових ресурсів.

Методами фінансового аналізу вважається система науково-методичних принципів та інструментів для оцінки фінансового стану підприємства.

В сучасній економічній теорії та практиці наводять різні класифікації методів економічного аналізу та, зокрема фінансового аналізу.

Перший рівень класифікації передбачає формалізовані та неформалізовані методи аналізу.

Формалізовані методи фінансового аналізу містять такі, в основі яких лежать формалізовані аналітичні залежності (саме методи):

- балансовий;
- арифметичних різниць;

- інтегральний;
- диференціальний;
- логарифмічний;
- ланцюгових підстановок;
- виокремлення ізольованого впливу факторів;
- відсоткових чисел;
- простих і складних відсотків;
- дисконтування.

До неформалізованих методів аналізу відносяться такі методи, які базуються на описуванні аналітичних процедур логічним шляхом, а не на жорстких аналітичних залежностях. До таких методів належать:

- побудови системи показників;
- порівняльні;
- побудови системи аналітичних таблиць;
- експертних оцінок і сценаріїв;
- психологічні;
- морфологічні.

Цим методам притаманний суб'єктивізм, оскільки в них велику роль відіграють інтуїція, досвід та знання аналітика.

У процесі фінансового аналізу використовуються традиційні економічні статистичні методи (середні та відносні величини, групування, графіки, індекси, основні методи обробки динамічних рядів) та математичні та статистичні методи (кореляційний аналіз, аналіз дисперсії, факторний аналіз, метод основних компонентів).

Використання певних прийомів та методів аналізу для цілей дослідження фінансового стану підприємства в сукупності становить методологію та методику аналізу. Фінансовий аналіз проводиться за допомогою різних моделей, які дозволяють побудувати та виявити взаємозв'язки між ключовими показниками.

На практиці використовують такі основні типи моделей, які використовуються в процесі аналізу фінансового стану підприємства:

- дескриптивні;
- предикативні;
- нормативні.

Основними вважаються дескриптивні моделі, до складу яких відносять:

- систему аналітичних показників та коефіцієнтів;
- формування фінансової звітності у різних аналітичних розрізах;
- вертикальний та горизонтальний аналіз фінансової звітності;
- аналітичні записки до звітності;
- побудову системи фактичних балансів.

Дескриптивні моделі базуються на застосуванні інформації з бухгалтерської та статистичної звітності.

Предикативні моделі – це моделі прогностного характеру. Вони використовуються для прогнозування основних показників діяльності підприємства, доходів та прибутків підприємства, показників його майбутнього фінансового стану. Найбільш поширеними з них є: розрахунки точки беззбиткового обсягу продажу, формування прогностичних фінансових звітів, моделі динамічного аналізу.

Нормативні моделі представляють собою моделі, які дозволяють порівнювати фактичні результати діяльності підприємства із нормативними (які розраховані на підставі цього нормативу). Такі моделі застосовуються зазвичай у внутрішньому фінансовому аналізі та передбачають встановлення нормативів на кожну статтю витрат відносно технологічних процесів, видів продукції та в аналізі причин негативних відхилень фактичних даних від нормативних.

Фінансовий аналіз переважною більшістю базується на застосуванні детермінованих факторних моделей.

У результаті проведених досліджень можна зробити висновок, що для аналізу фінансового стану підприємства можуть використовуватися різні прийоми, методи та моделі аналізу, кількість та широта застосування яких залежать від поставлених цілей аналізу, його завдань в кожному конкретному випадку.

Узагальнюючи розгляд характеру оцінки фінансового стану підприємства, необхідність та важливість таких оцінок слід наголосити на необхідності систематичного аналізу та вдосконалення ринкових відносин, переходу до самофінансування, самоокупності, необхідності вдосконалення використання фінансових ресурсів шляхом пошуку резервів для підвищення фінансової стабільності бізнесу.

1.4 Методи прогнозування ймовірності банкрутства підприємства

Банкрутство – це самостійне питання, яке виникло в розвинених країнах, спочатку в США після закінчення Другої світової війни. Це пов'язано з різким зниженням військових замовлень, дисбалансом у розвитку компаній, процвітання одних підприємств та банкрутством інших підприємств. Природно, що існує проблема заздалегідь визначити умови, які можуть спричинити банкрутство компанії.

Спочатку ця проблема вирішувалася з емпіричної, чисто якісної точки зору, і, звичайно, це призвело б до великих помилок. Перша серйозна спроба розробити ефективний метод прогнозування банкрутства сягає 1960-х років і була пов'язана з розвитком комп'ютерних технологій.

На практиці використовуються два основних підходи для прогнозування банкрутства.

Перший підхід передбачає використання фінансових даних і деяких коефіцієнтів: Z-коефіцієнт Альтмана (США), коефіцієнт Таффлера, (Великобританія), та іншими, а також уміння «читати баланс».

Даний підхід, який явно є ефективним для прогнозування банкрутства, має три недоліки. По-перше, компанії, які мають труднощі в усіх аспектах, затримують випуск своїх звітів, тому певні дані можуть залишатися недоступними протягом багатьох років. По-друге, навіть якщо дані передаються, вони можуть бути «творчо оброблені». У цьому випадку для компанії характерне бажання відбілити бізнес, що іноді призводить до шахрайства. Навіть не всі досвідчені дослідники потребують особливої навички розрізняти масиви нарізаних даних та оцінювати інтонацію. Третя складність полягає в тому, що деякі коефіцієнти від корпоративної діяльності можуть вказувати на банкрутство, а інші коефіцієнти можуть призвести до стабільності або навіть поліпшення. У цьому випадку складно судити про фактичну ситуацію.

Другий підхід базується на даних по збанкрутілим підприємствам і порівнює їх дані з даними підприємства, що досліджується.

Даний метод заснований на порівнянні характеристик компанії-банкрута з характеристиками «підозрілої» компанії. За останні 50 років було опубліковано ряд компаній-банкрутів. Деякі з них містять описи десятків показників. На жаль, більшість списків не класифікують ці дані за важливістю, і жоден з них не демонструє послідовності. Спроба компенсувати ці недоліки – це метод підрахунку балів.

На відміну від «кількісного» підходу, описаного як незалежний прогноз банкрутства, він може перетворитися на банкрутство на основі вивчення притаманних характеристик бізнесу, встановлюючи «якісний» підхід по-різному. Якщо опитувані компанії мають такі характеристики, вони можуть зробити експертні висновки щодо несприятливих тенденцій розвитку [65].

Банкрутство означає фінансову кризу, в якій компанії не в змозі виконати свої поточні зобов'язання. Крім того, компанії можуть зіткнутися з економічною кризою (ситуація, коли матеріальні ресурси компанії використовуються неефективно) та управлінською кризою (ситуація, коли людські ресурси використовуються неефективно, що зазвичай також означає низькі можливості управління, а отже, управлінських рішень недостатньо для задоволення екологічних вимог).

Різні методи прогнозування банкрутства насправді передбачають різні типи криз. Ось чому оцінки, отримані за їх допомогою, часто настільки різні. Очевидно, що всі ці технології швидше називають кризу передбачуваною. Інша справа, що кожен тип кризи може спричинити крах і загибель бізнесу.

У зв'язку з цим механізм банкрутства розуміється як юридичне визнання такого колапсу, і ці методи умовно можна назвати методами прогнозування банкрутства. Однак, схоже, що жоден із них не може бути використаний універсально через «спеціалізацію» кризи. Тому видається необхідним відстежувати динаміку зміни кінцевих показників кількох з них. Очевидно, що вибір конкретного методу повинен визначатися характеристиками галузі, в якій працює підприємство. Більше того, навіть самі технології можуть і повинні бути адаптовані до специфіки галузі.

До появи очевидних ознак проводиться оцінка кризових факторів фінансового розвитку та прогнозування можливого банкрутства компанії. Ця оцінка та прогнозування є предметом діагностики банкрутства, і вона представляє перші три напрямки створення та реалізації антикризової політики управління фінансами.

Діагностика банкрутства – це цільова система фінансового аналізу, призначена для визначення параметрів кризового розвитку для компаній, які в майбутньому стикаються з кризовими загрозами.

Діагностика банкрутства підприємства в залежності від цілей та методів здійснення поділяється на основні системи:

- систему експрес-діагностики банкрутства;
- систему фундаментальної діагностики банкрутства.

Експрес-діагностика банкрутства передбачає використання системи постійної оцінки кризових індикаторів фінансового розвитку підприємства, що здійснюється на базі даних його фінансового обліку за звичайними методиками аналізу.

Основна мета експрес-діагностики банкрутства – раннє виявлення ознак кризового стану підприємства і попередня оцінка масштабів його кризового стану.

Етапи проведення експрес-діагностики банкрутства підприємства наведені на рис. 1.4.

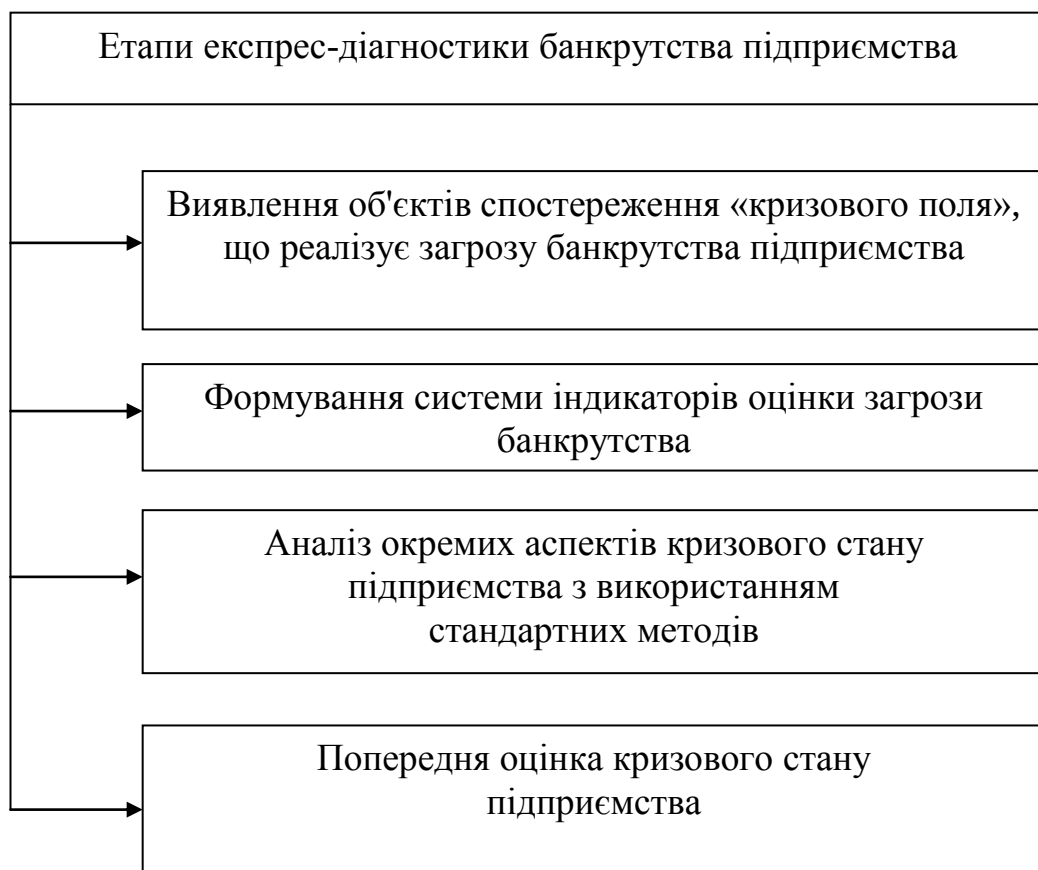

Рисунок 1.4 – Основні етапи експрес-діагностики банкрутства підприємства

Визначення об'єктів спостереження «кризового поля», які становлять загрозу банкрутства підприємства. Досвід свідчить, що в сучасних економічних реаліях багато аспектів господарської діяльності підприємства можуть становити загрозу його банкрутства.

Саме тому система спостереження «кризового поля» має формуватися з урахуванням рівня виникнення цієї загрози шляхом виділення найбільш впливових об'єктів за цим критерієм. З цієї позиції блок спостереження «кризового поля» підприємства може бути представлений об'єктами, які наведені на рис. 1.5.

Рисунок 1.5 – Основні об'єкти спостереження «кризового поля» підприємства, що входять до системи моніторингу його фінансової діяльності

Побудова системи індикаторів оцінки ймовірності банкрутства підприємства. Такая система індикаторів будується по кожному об'єкту спостереження «кризового поля». Всі показники (індикатори) поділяються на структурні (виражаються відносними показниками) та об'ємні (виражаються абсолютною сумою) [50-55, 70, 71].

Сформована система індикаторів оцінки ймовірності банкрутства підприємства може бути деталізована з урахуванням особливостей його фінансово-господарської діяльності та завдань діагностики.

Аналіз окремих аспектів кризового стану підприємства, який здійснюється стандартними методами. Здійснення такого аналізу передбачає порівняння фактичних показників (індикаторів) з плановими (або нормативними) та визначення їх відхилень у динаміці. Збільшення розміру негативних відхилень в динаміці свідчить про наростання кризового стану фінансової діяльності підприємства, що є причиною виникнення загрози банкрутства.

Під час проведення аналізу певних аспектів кризового стану підприємства використовуються загальновідомі методи:

- аналіз фінансових коефіцієнтів;
- аналіз фінансових ризиків;
- порівняльний фінансовий аналіз;
- інтегральний фінансовий аналіз, заснований на «Моделі Дюпона»;
- горизонтальний (трендовий) фінансовий аналіз;
- вертикальний (структурний) фінансовий аналіз.

Початкова оцінка ступеня фінансової кризи компанії. Ця оцінка ґрунтується на аналізі всіх аспектів попередніх етапів розвитку корпоративної кризи. Практика управління фінансами має три основні характеристики при оцінці розміру фінансової кризи компанії:

- легка фінансова криза;
- глибока фінансова криза;

– фінансова катастрофа.

За необхідністю кожен з цих дискриптів може бути більш деталізований.

Система швидкого діагностування ймовірності банкрутства може виявити ранні ознаки розвитку корпоративної кризи та може вжити ефективних заходів щодо їх усунення. Його профілактичний ефект найбільш очевидний на стадії легкої фінансової кризи.

В інших масштабах корпоративної фінансової кризи він повинен бути доповнений базовою системою діагностики.

Основний діагноз банкрутства є характеристикою системи оцінки параметрів фінансового розвитку корпоративної кризи, яка базується на факторному аналізі та методах прогнозування.

Головними завданнями фундаментальної діагностики банкрутства підприємства є:

- поглиблення результатів оцінки параметрів кризи фінансового розвитку корпорації, отриманих в процесі швидкої діагностики банкрутства;
- підтвердження попередньої оцінки кризового стану на підприємстві;
- прогнозування окремих факторів, які призведуть до ризику банкрутства корпорації та його негативних наслідків;
- оцінка та прогнозування спроможності компанії реагувати на загрозу банкрутства за рахунок внутрішнього фінансового потенціалу.

Криза, спричинена нерівномірним розвитком національної економіки та різних її частин, коливаннями виробництва та збуту та очевидними спадами виробництва, не повинна вважатися збігом несприятливих обставин (хоча це може бути випадковим для однієї компанії). Це слід розглядати як універсальну модель, властиву ринковій економіці. Криза без належних запобіжних заходів може призвести до надмірних дисбалансів у суб'єктах господарювання підприємства та відповідної нездатності продовжувати фінансову підтримку його діяльності, що класифікується як банкрутство [53].

Ринкова економіка протягом багатьох років є основою розвитку розвинутих західних країн, виробила певну систему контролю, діагностики і захисту підприємств від кризових ситуацій.

Антикризовий менеджмент – це комплекс форм і методів антикризових процедур, дія яких спрямована на конкретні підприємства. Управління кризовими ситуаціями – це тип мікроекономіки, який відображає виробничі відносини, що складаються, коли компанії відновляються або ліквідуються. Система управління кризовими ситуаціями – це система запобігання банкрутству підприємств.

Процес діагностики банкрутства зображений на рис. 1.6.

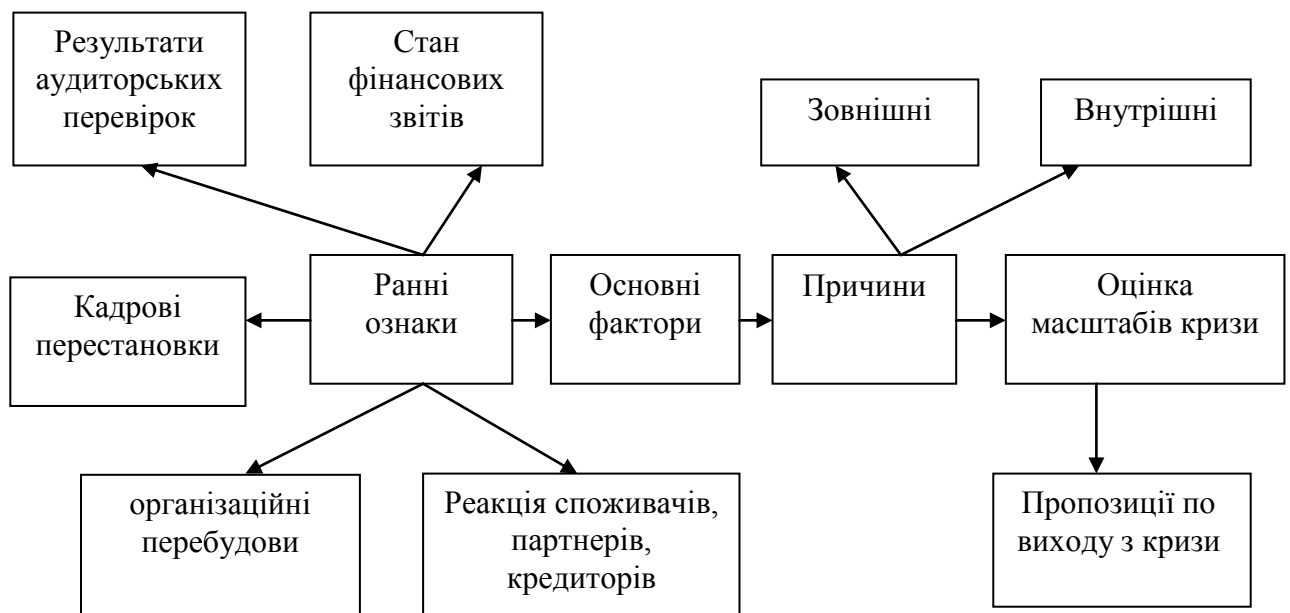

Рисунок 1.6 – Діагностика кризових ситуацій та стану банкрутства

Вчасне виявлення ознак кризової ситуації у майбутньому має велике значення для запобігання кризи. Ранніми ознаками кризового стану є:

– негативні реакції ділових партнерів, постачальників, кредиторів, банків, споживачів продукції на певну діяльність, яку здійснює підприємство (наприклад, структурні реорганізації, злиття або злиття бізнес-підрозділів, філій, дочірніх підприємств, злиття або злиття, часті і необґрунтовані зміни

ділових партнерів, вихід на нові ринки та інші зміни корпоративної стратегії);

- затримки надання фінансової звітності та їх низька якість, що може свідчити про навмисні дії або низький рівень кваліфікації персоналу;

- збільшення корпоративного боргу перед постачальниками та кредиторами, зниження корпоративного доходу та прибутковості корпорації, знецінення корпоративних акцій, нереальні (високі або низькі) ціни, визначені підприємствами на продукцію тощо.

Стратегічна криза призводить до недостатнього розвитку системи стратегічного управління підприємством, особливо до відсутності чіткої структури стратегічних цілей компанії; непорозуміння того, що формулювання корпоративної стратегії є найважливішим типом планування, що тісно пов'язане з іншими етапами внутрішнього корпоративного планування.

До виникнення тактичної кризи призводить поглиблення стратегічної кризи. Зовнішніми ознаками тактичної кризи є скорочення масштабів виробництва, зниження частки ринку збуту, зменшення суми прибутку; скорочення чисельності кадрового складу тощо.

Подальше погіршення ситуації та розвиток кризових процесів проявляється в збільшенні сум заборгованостей підприємства, погіршенні показників ліквідності. В результаті кризовий процес переходить у наступну фазу – фазу кризи забезпеченості.

Банкрутство, втрата ефективності фінансово-господарської діяльності свідчить про те, що підприємство стикається з загрозою банкрутства, що не обов'язково має відбуватися. Для виходу підприємства з кризи необхідно сформулювати та впровадити низку організаційних та фінансових заходів для покращення фінансового стану боржника: управління, реструктуризація, ліквідація недійсних підрозділів та залучення нових джерел коштів.

Відновлення його платоспроможності може бути основою для підготовки та впровадження процедур ліквідації підприємств.

Сторона кризи, відбиває позитивні можливості оновлення, за визначенням деяких вчених і фахівців, є «антіципативним (випереджаючим) антикризовим менеджментом». Поряд з програмою захисту від кризового саморуйнування він включає профілактику і «терапію» банкрутства, тобто стадію діагностики та превентивної санації в процесі антикризового управління.

Антикризове управління покликано актуалізувати функціональні аспекти щодо виявлення та ліквідації причин, які перешкоджають фінансовому оздоровленню підприємства, і радикалізацію заходів, які відновлюють його платоспроможність.

Вчені вважають, що для компаній, які вступили у фазу розвитку та відновлення життєвого циклу, економічні аспекти кризи, а отже необхідність діагностики відображається на дефіциті грошових коштів, необхідних для виробництва та розрахунків з кредиторами.

Аналіз причин, які обумовлюють процес антикризового управління, дозволив запропонувати класифікацію факторів виникнення кризової ситуації в діяльності підприємства.

До зовнішніх факторів відносяться: фаза економічного циклу; науково-технічний та інформаційний розвиток виробничого циклу; темп і розміри інфляції; тип економічної системи; міжнародна конкуренція; незбалансована кредитна політика або її повна відсутність; структура потреб населення; рівень доходів і накопичень населення; величина платоспроможного попиту клієнтів-підприємств; політико-правова нестабільність і економічна невизначеність державного регулювання; рівень культури суспільства [40].

До групи внутрішніх факторів відносяться: нерациональне використання ресурсів і низька якість продукції; невисокий рівень менеджменту та маркетингу; помилкова ринкова філософія фірми,

відсутність або неправильні принципи її дії; невідповідність рівня управлінської та організаційної культур підприємства його технологічній структурі [40].

Процес діагностики в антикризовому менеджменті представлений на рис. 1.7.

Рисунок 1.7 – Процес діагностики в антикризовому менеджменті

Однією з важливих характеристик кризи є фактор часу. У багатьох нормативних документах виникає необхідність враховувати часові параметри при діагностуванні ступеня банкрутства компанії. Виходячи з такої поведінки, фактично абсолютний (фінансовий) показник фінансового стану компанії використовує коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності. На відміну від поточних коефіцієнтів та власних коштів, це співвідношення має чітку фактичну можливість, початок та кінець звітного періоду за місяць року. Тому особливість антикризового управління полягає у браку часу на прийняття управлінських рішень та впровадження антикризових процедур.

2 АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ «КРОСРЕСУРС»

2.1 Загальна характеристика підприємства

Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Кросресурс» було створено 17 грудня 2001 року, як приватну нефінансову корпорацію, на підставі Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, та інших законодавчих актів України. Повна фірмова назва Товариства: Товариство з обмеженою відповідальністю «Кросресурс», а скорочене найменування – ТОВ «Кросресурс».

Для забезпечення своєї діяльності Підприємство має право створювати в порядку, передбаченому діючим законодавством, на території України та за її межами нові господарські суб'єкти з правом юридичної особи (дочірні підприємства) або без такого (філіали, представництва та ін.). Також підприємство може здійснювати інші види господарської діяльності, незаборонених діючим законодавством.

Товариство є юридичною особою. Товариство володіє та користується на власний розсуд належним йому майном, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банків, круглу печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом, відповідні штампи, фірмові бланки з своїм найменуванням та інші реквізити.

Товариство має право на недоторканість його ділової репутації, на таємницю кореспонденції, може набувати майнових та інших особистих немайнових прав, вступати в зобов'язання, виступати в суді від свого імені. Особисті немайнові права Товариства захищаються відповідно до діючого законодавства України. Товариство може займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, в тому числі може самостійно здійснювати

зовнішньоекономічну діяльність, яка не суперечить законодавству України. У своїй діяльності Товариство керується діючим законодавством, статутом та рішеннями керівних органів Товариства.

Товариство не відповідає по зобов'язаннях держави і учасників. Держава не відповідає по зобов'язаннях Товариства. Учасники несуть відповідальність по зобов'язаннях Товариства в межах їх вкладів.

Статутний капітал ТОВ «Кросресурс» складає 500000 грн. Статутний капітал ТОВ «Кросресурс» може формуватися за рахунок прибутку від його діяльності.

Метою Товариства є отримання прибутків від фінансово-господарської діяльності і задоволення на їх основі інтересів засновників, а також економічних і соціальних інтересів працівників, від здійснення виробничої діяльності та надання послуг населенню.

Товариство має право змінювати (збільшувати або зменшувати) розмір статутного фонду. Збільшення статутного фонду може бути здійснено лише після внесення повністю всіма учасниками своїх вкладів.

Зменшення статутного фонду при наявності заперечень кредиторів товариства не допускається.

Рішення Товариства про збільшення розміру статутного фонду набирає чинності з дня внесення цих змін до державного реєстру, а при зменшенні розміру статутного фонду – не раніш як через три місяці після державної реєстрації і публікації про це в установленому порядку.

Додаткові внески учасників не впливають на розмір їх частки у статутному фонді, вказаному в цьому статуті і в установчому договорі.

Учасник Товариства може за згодою решти учасників відступити свою частку (її частину) одному, чи кільком учасникам цього Товариства або третім особам. Учасники Товариства користуються переважним правом придбання частки (її частини). Учасник, який її відступив, пропорційно їх

часткам в статутному фонді або в іншому погодженому між ними розмірі. Передача частки (її частини) третім особам можлива тільки після повного внесення вкладу Учасником, який її відступає. Частка учасника товариства після повного внесення ним вкладу може бути придбана самим Товариством. У цьому разі воно зобов'язане передати її іншим Учасникам або третім особам в строк, що не перевищує 1-го року.

По одностайному рішенню зборів всіх учасників, Товариство має право здати в оренду, продати або подарувати набуте майно товариства як основних, так і обігових коштів другим юридичним, або фізичним особам.

При виході учасника з Товариства йому виплачується вартість частини майна Товариства, пропорційна його частці в статутному фонді.

Джерелами формування майна Товариства є:

- грошові та матеріальні вклади засновників;
- доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій та громадян;
- надходження від продажу чи здачі в оренду майнових об'єктів, що належать підприємству;
- майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Учасники Товариства є власниками майна, внесеного ними в Товариство, отриманих прибутків, а також іншого майна, одержаного або

придбаного Товариством за іншими підставами, не забороненими чинним законодавством України.

Порядок розподілу прибутків визначається Договором про створення і діяльність Товариства.

Організаційна структура підприємства ТОВ «Кросресурс» представлена на рис. 2.1.

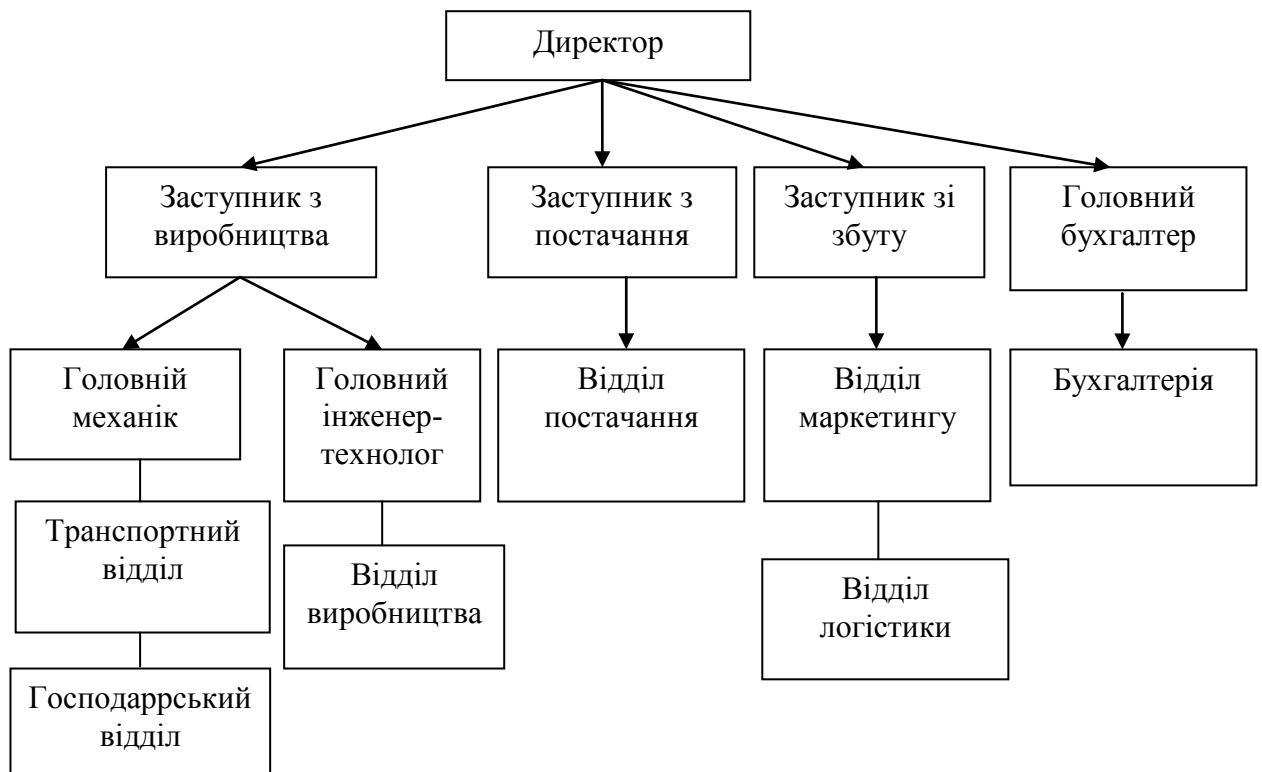

Рисунок 2.1 – Організаційна структура управління ТОВ «Кросресурс»

Основним видом діяльності ТОВ «Кросресурс» є виробництво стеаратів металів. Поряд з виробництвом стеаратів металів підприємство здійснює такі види діяльності:

- експортно–імпортні та лізингові операції;
- торгово-закупівельна та комерційна діяльність;
- розробка та впровадження нових технологій;

- посередницькі послуги;
- маркетингова та консультаційна діяльність в Україні та інших країнах.

Реорганізація товариства може бути здійснена у формі злиття, приєднання, поділу, виділення і перетворення.

Територія підприємства площею 3,5 гектара. Вона повністю асфальтована, на ній знаходяться:

- адміністративно-господарський корпус, де розташовані кабінети керівників та інженерно-технічних працівників, обслуговуючого персоналу, а також диспетчерська і медичний кабінет;
- будівля комплексно-механізованого ділянки для виробництва продукції;
- відкрита стоянка для рухомого складу підприємства, автомобілів обслуговують керівників і відділ постачання, інших автомобілів;
- склади для зберігання сировини і матеріалів, готової продукції.

У випадках, передбачених чинним законодавством, товариство зобов'язане прийняти рішення про свою добровільну ліквідацію. Ліквідація товариства вважається завершеною, а товариство припинило існування з моменту внесення органом державної реєстрації відповідного запису до єдиного державного реєстру юридичних осіб. Повноваження ліквідаційної комісії припиняються з моменту завершення ліквідації товариства.

2.2 Діагностика фінансового стану підприємства

Фінансовий стан є найважливішою характеристикою безпеки підприємства. Воно визначається наявними в розпорядженні підприємства

майном і джерелами його фінансування, в значній мірі залежить від доцільності і правильності вкладення фінансових ресурсів в активи.

Інформаційною базою аналізу є баланс підприємства.

Аналіз результатів діяльності підприємства.

Виручка від реалізації за аналізований період (2016-2018 рр.) збільшилася з 10260232 грн. до 15566188 грн. або збільшилася на 51,71%.

Величина собівартості у 2018 р. змінилася з 8577529 грн. до 12162004 грн. або на 41,79 %. Питома вага собівартості в загальному обсязі виручки скоротився з 83,60 % до 78,13 %.

Величина доходів від позареалізаційних операцій мала тенденцію до зростання і склала 1457180 грн. При цьому витрати на позареалізаційні діяльність на кінець періоду були на рівні 2418262 грн., і перевищили доходи на 961082 грн. Результати порівняння зміни доходів і витрат, пов'язаних з нереалізаційною діяльністю, свідчать про зменшення її прибутковості.

На кінець аналізованого періоду підприємство мало чистий прибуток у розмірі 342339 грн., яка мала тенденцію до збільшення в порівнянні з початком аналізованого періоду, тобто власні кошти отримані в результаті фінансово-господарської діяльності збільшилися. При цьому в результаті значного збільшення управлінських, операційних, позареалізаційних і інших витрат і зниження одержуваних доходів в 2017 році спостерігався збиток.

Аналіз балансу підприємства. Валюта балансу ТОВ «Кросресурс» за аналізований період збільшилася, що побічно може свідчити про розширення господарського обороту. На зміну структури активу балансу вплинуло скорочення суми довгострокових активів і зростання суми поточних активів (рис. 2.2). З фінансової точки зору це свідчить про позитивні результати, так як майно стає більш мобільним.

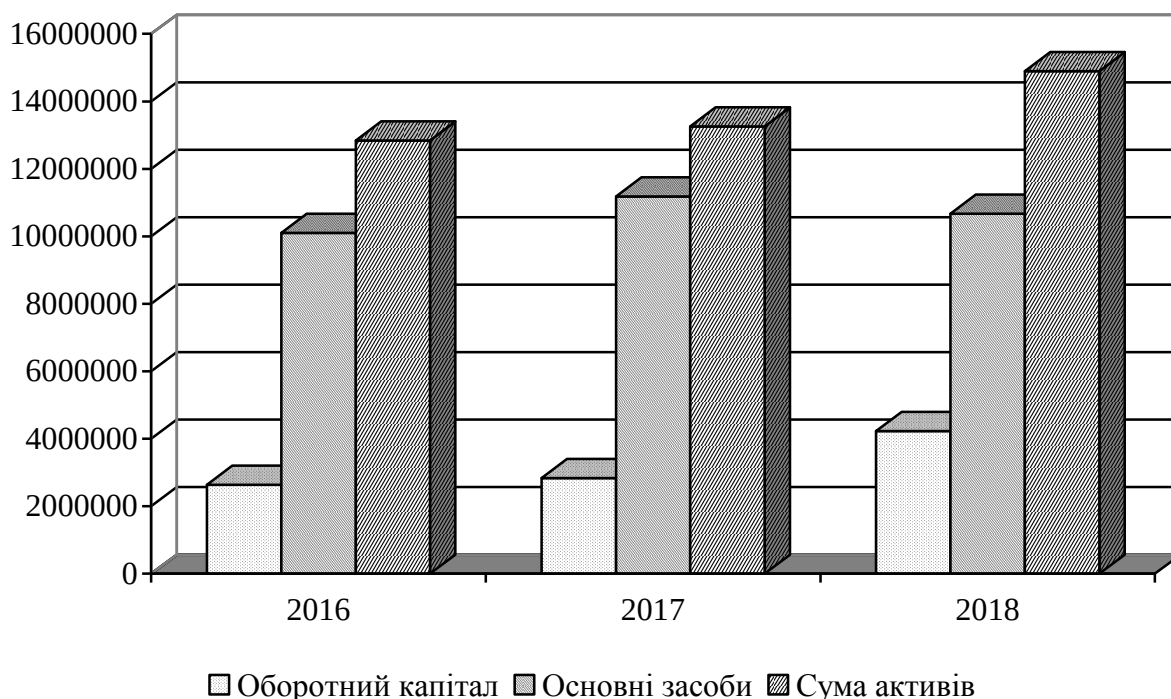

Рисунок 2.2 – Елементи активу балансу ТОВ «Кросресурс», грн.

Зміна в складі довгострокових активів в аналізованому періоді пов'язані зі зміною наступних складових:

- сума основних засобів до кінця 2018 р. збільшилася на 7015756 грн., в порівнянні з початком аналізованого періоду;
- збільшилася величина нематеріальних активів на 16000 грн.;
- сума незавершених інвестицій до кінця 2018 р. склала 457757 грн. тобто зменшилася на 5655117 грн. в порівнянні з початку 2016 р.

Збільшення величини нематеріальних активів говорить про інноваційну спрямованість діяльності підприємства. Зменшення довгострокових інвестицій може вважатися негативним моментом, тому що свідчить про відсутність вкладення коштів у розвиток підприємства.

У складі поточних активів відбулися такі зміни:

- збільшилася в аналізованому періоді сума грошових коштів;
- збільшилася сума короткострокових інвестицій;
- збільшилася величина дебіторської заборгованості;

- збільшилася величина товарно-матеріальних запасів;
- збільшилася величина витрат майбутніх періодів.

Частка оборотних активів в структурі майна підприємства збільшилася і склала 28,38 % у 2018 р.

Збільшилися залишки грошових коштів, що може свідчити про нераціональну фінансову політику підприємства. Збільшення суми короткострокових інвестицій у структурі майна говорить про підвищення ділової активності ТОВ «Кросресурс».

Формування майна підприємства може здійснюватися як за рахунок власних, так і за рахунок позикових коштів, значення яких відображаються в пасиві балансу. Для визначення фінансової стійкості підприємства і ступеня залежності від позикових коштів необхідно проаналізувати структуру пасиву балансу (рис. 2.3) [35].

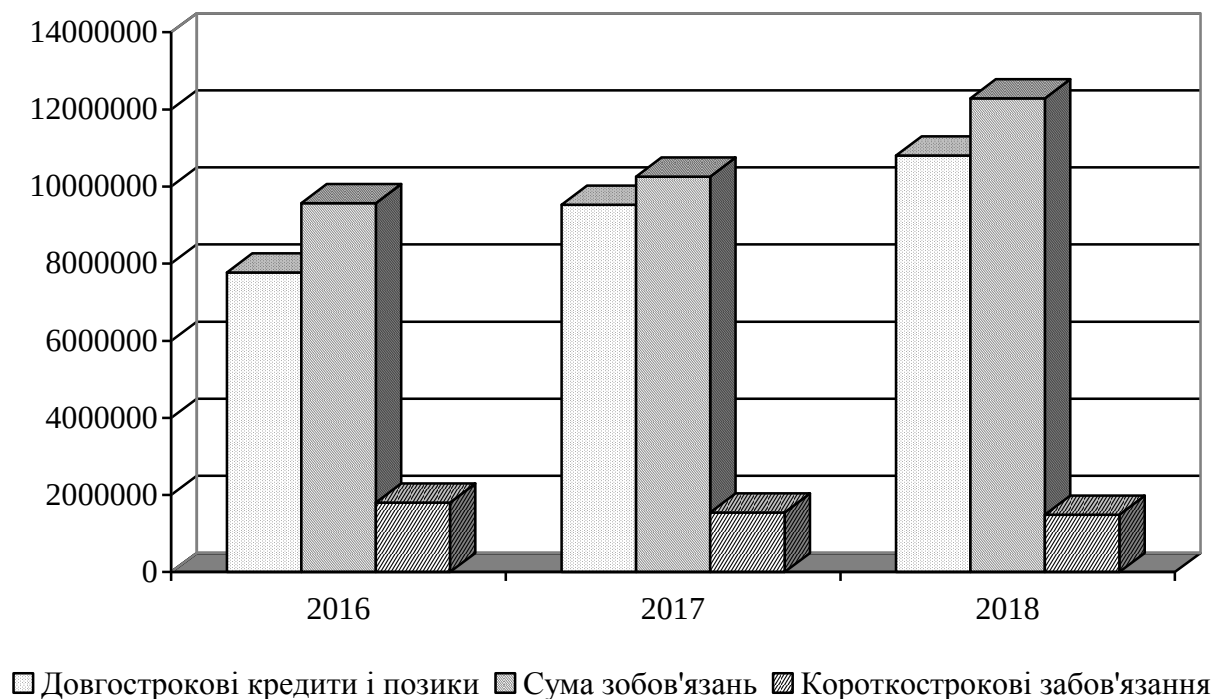

Рисунок 2.3 – Елементи пасиву балансу ТОВ «Кросресурс», грн.

До 2018 р. частка власного капіталу, основного джерела формування майна підприємства, у структурі пасивів зменшилася і склала 17, 55 %. Це може свідчити про відносне падіння фінансової незалежності, і, отже, про підвищення фінансових ризиків, тому що основним джерелом формування майна є позикові кошти.

У структурі власного капіталу, на кінець аналізованого періоду, питома вага уставного капіталу склала 0,16 %, додаткового капіталу склала 188,86%, резервів і фондів склала 0,02%, нерозподіленого прибутку склала 88,86%. Сума довгострокових зобов'язань, на кінець аналізованого періоду, збільшилася і склала 10918771 грн. Величина поточних зобов'язань в аналізованому періоді зменшилася і до кінця 2018 р. склала 1334587 грн.

Зменшення поточних зобов'язань пов'язано зі зміною наступних складових: зменшилася сума короткострокових позик; зменшилися доходи майбутніх періодів; зменшилися резерви майбутніх витрат і платежів.

Скорочення короткострокових джерел в структурі позикових коштів в аналізованому періоді є позитивним фактором, який свідчить про поліпшення структури балансу і зниження ризику втрати фінансової стійкості.

Аналіз фінансової стійкості. Фінансовий стан організації значною мірою обумовлюється її виробничою діяльністю, тому при аналізі фінансового стану ТОВ «Кросресурс» слід дати оцінку його стійкості підприємства [36-38].

Фінансова стійкість – характеристика, що свідчить про стабільне перевищення доходів над витратами, вільному маневруванні грошовими коштами підприємства і ефективному їх використанні в безперебійному процесі виробництва та реалізації продукції [30].

Можливо виділення чотирьох типів фінансових ситуацій:

- абсолютна стійкість фінансового стану;

- нормальна стійкість фінансового стану підприємства, що гарантує його платоспроможність;
- нестійкий фінансовий стан;
- кризовий фінансовий стан [39].

Показники фінансової стійкості підприємства наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Аналіз фінансової стійкості підприємства

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Зміни (+,-)	
				2017 до 2016 р.	2018 до 2017 р.
Джерело власних коштів	3264366	2957221	2614810	-307145	-342411
Основні засоби та інші необоротні активи	10201827	11181896,5	10671883	980069,5	-9510013,5
Власні оборотні кошти	-6937461	-8224675,5	-8057073	-1287214,5	167602,5
Довгострокові кредити і позикові кошти	7768938	9525193	10801354	1756255	1276161
Власні та довгострокові позикові джерела формування запасів і витрат	831477	1300517,5	2744281	469040,5	1443763,5
Короткострокові кредити і позикові кошти	689968,5	760992	414901,5	71023,5	346090,5
Загальна величина основних джерел формування запасів і витрат	1521445,5	2061509,5	3159182,5	540064	1097673
Загальна величина запасів і витрат	1221401	1298172	1802056,5	76771	503884,5
Надлишок (+) або недолік (-) власних оборотних коштів	-8158862	-9522847,5	-9859129,5	-1363985,5	-336282
Надлишок (+) або недолік (-) власних і довгострокових позикових джерел формування запасів і витрат	-389924	2345,5	942224,5	392269,5	939879
Надлишок (+) або недолік (-) загальної величини основних джерел формування запасів і витрат	300044,5	763337,5	1357126	463293	593788,5
Трикомпонентний показник	(0;0;1)	(0;1;1)	(0;1;1)		

Як видно з розрахунків представлених в табл. 2.1 на ТОВ «Кросресурс» в 2016 р. було нестійке фінансове становище, пов'язане з порушенням платоспроможності, при якому зберігалася можливість відновлення рівноваги за рахунок поповнення джерел власних коштів, а також за рахунок додаткового залучення довгострокових кредитів і позикових коштів.

Керівництво підприємства використовувало другий варіант відновлення рівноваги. Внаслідок збільшення суми довгострокових кредитних коштів ТОВ «Кросресурс» в 2017 р. вийшло на рівень який характеризується нормальною фінансовою стійкістю, при якій економічні показники діяльності знаходяться на високому рівні, а також гарантується платоспроможність. Для подальшого поліпшення фінансового стану підприємства необхідно збільшення наявності власних оборотних коштів.

Ліквідність підприємства – це здатність фірми перетворювати свої активи в гроші для покриття всіх необхідних платежів у міру настання їх строку. Завдання аналізу ліквідності балансу виникає в зв'язку з необхідністю давати оцінку платоспроможності організації, тобто її здатності вчасно і повністю розраховуватися за всіма своїми зобов'язаннями [40].

Залежно від ступеня ліквідності, тобто швидкості перетворення в грошові кошти, активи підприємства поділяються на такі групи:

A1 – найбільш ліквідні активи (всі статті грошових коштів підприємства та короткострокові фінансові вкладення);

A2 – швидко реалізовані активи (короткострокова дебіторська заборгованість та інші активи);

A3 – повільно реалізовані активи (запаси і витрати, ПДВ, довгострокові фінансові, довгострокова дебіторська заборгованість);

A4 – важко реалізовані активи (статті розділу I активу, за винятком статей цього розділу, включених в попередню групу).

Пасиви балансу групуються за ступенем терміновості їх оплати:

П1 – найбільш термінові зобов'язання (кредиторська заборгованість, розрахунки по дивідендах та інші короткострокові пасиви);

П2 – короткострокові пасиви (короткострокові кредити і позики);

П3 – довгострокові пасиви (довгострокові кредити і позики);

П4 – постійні пасиви (власний капітал, доходи майбутніх періодів, резерви майбутніх витрат і платежів) [39-40].

Проаналізувавши фінансові результати діяльності підприємства можна зробити висновок, що найбільшу частку в структурі активів займають важко реалізовані активи, а найменшу – найбільш ліквідні, найбільшу частку в структурі пасивів займають короткострокові, найменшу – довгострокові пасиви.

Баланс підприємства є ліквідним, якщо виконуються наступні співвідношення: $A_1 \geq P_1$, $A_2 \geq P_2$, $A_3 \geq P_3$, $A_4 \leq P_4$

Баланс ТОВ «Кросресурс» не є абсолютно ліквідним, тому що не виконуються нерівності $A_1 \geq P_1$; $A_3 \geq P_3$; $A_4 \leq P_4$.

За допомогою показника комплексної оцінки ліквідності балансу ($L_{\text{заг.}}$) можна оцінити зміни фінансової ситуації на підприємстві за аналізований період з точки зору ліквідності:

$$L_{\text{заг.}} = \frac{K_1 A_1 + K_2 A_2 + K_3 A_3}{K_1 P_1 + K_2 P_2 + K_3 P_3}, \quad (2.1)$$

де K_1 , K_2 , K_3 – вагові коефіцієнти враховують значимість показників з точки зору термінів надходження коштів та погашення зобов'язань.

У вітчизняній практиці вони мають такі значення: $K_1 = 1$; $K_2 = 0,5$; $K_3 = 0,3$. Оптимальне значення загального показника ліквідності: $L_{\text{заг.}} \geq 1$.

$$L_{\text{заг}2016} = \frac{1 \cdot 67124,5 + 0,5 \cdot 1103443,5 + 0,3 \cdot 1737283,5}{1 \cdot 1106733,5 + 0,5 \cdot 689968,5 + 0,3 \cdot 7768938} = 0,3014,$$

$$L_{\text{заг}2017} = \frac{1 \cdot 16973 + 0,5 \cdot 1442397 + 0,3 \cdot 1790270}{1 \cdot 1135802 + 0,5 \cdot 760992 + 0,3 \cdot 9525193} = 0,3264,$$

$$L_{\text{заг}2018} = \frac{1 \cdot 394387 + 0,5 \cdot 1729039 + 0,3 \cdot 2194456}{1 \cdot 1057512 + 0,5 \cdot 414902 + 0,3 \cdot 10801354} = 0,4255.$$

$$\Delta L_{\text{заг}2017-2016} = 0,3264 - 0,3014 = 0,0250,$$

$$\Delta L_{\text{заг}2018-2017} = 0,4255 - 0,3264 = 0,0991.$$

За аналізований період значення загального показника ліквідності збільшується на 0,1241, що не є достатнім. Таким чином, показник комплексної оцінки ліквідності свідчить, що комбінат не може виконувати свої зобов'язання в повному обсязі.

2.3 Оцінка ризику неплатоспроможності та банкрутства ТОВ «Кросресурс»

Згідно з українським законодавством, неспроможність (банкрутство) визнана арбітражним судом чи оголошена боржником нездатність боржника в повному обсязі задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та (або) виконати обов'язок зі сплати обов'язкових платежів [41].

Для оцінки можливості виникнення банкрутства підприємства служить сукупність коефіцієнтів, що представляють інтерес для різних груп користувачів фінансової інформації. Найбільш відомі методи експрес-діагностики, використовувані в закордонній практиці (видання – рахунки Альтмана, Таффлера, Лісса та ін.), засновані на розрахунку синтетичного показника у вигляді певної композиції фінансових

коефіцієнтів і подальшого його порівняння з граничними значеннями [30, 40, 42].

Найбільш широко поширеним підходом до аналізу ризику банкрутства підприємства є підхід Альтмана, розроблений в 1968 р. стосовно до економіці США. Починаючи з 1992 року п'ятифакторна модель Альтмана спочатку використовувалася і в СНД.

У загальному вигляді модель Альтмана для прогнозування банкрутства (Z-рахунок) має вигляд:

$$Z = 1,2K_1 + 1,4K_2 + 3,3K_3 + 0,6K_4 + 1,0K_5, \quad (2.2)$$

де K_1 – власний оборотний капітал / сума активів;

K_2 – нерозподілений прибуток / сума активів;

K_3 – прибуток до сплати відсотків / сума активів;

K_4 – ринкова вартість власного капіталу (акцій) / позиковий капітал;

K_5 – обсяг продажів (виручка) / сума активів.

Результати розрахунків за моделлю Альтмана свідчать про те, що узагальнюючий показник може приймати значення в межах [-14, +22].

Визначення ймовірності банкрутства підприємства за Z-показником Альтмана представлені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Визначення ймовірності банкрутства за Z-показником Альтмана

Значення	Ймовірність банкрутства
$Z < 1,81$	безумовно-неспроможні
$Z = [1,81; 2,7]$	висока ймовірність банкрутства
$Z = [2,7; 2,99]$	невизначеність, можлива ймовірність
$Z > 2,99$	фінансово стійкі підприємства

Пізніше (1983) Альтман поширив свій підхід на компанії, чиї акції не котируються на ринку. Співвідношення (30) в цьому випадку придбало вид

$$Z = 0,717K_1 + 0,847K_2 + 3,107K_3 + 0,42K_4 + 0,99K_5, \quad (2.3)$$

Тут K_4 – вже балансова вартість власного капіталу у відношенні до позикового капіталу. При виданні $Z < 1.23$ Альтман діагностує високу ймовірність банкрутства.

Аналогічними за конструкцією, але відмінними за складом показників і граничним значенням є видання – рахунки Таффлера і Лісса. Z – рахунок Лісса.

Розрахуємо індекс Альтмана характеризує економічний стан підприємства (табл. 2.3) в 2016 р. і 2018 р.

Таблиця 2.3 – Економічні показники діяльності підприємства

Показник	2016 р.	2018 р.
1	2	3
Власний оборотний капітал	838450	2744882
Сума активів	12836979	14901026
Нерозподілений прибуток	350933	342339
Ринкова вартість власного капіталу	3264366	2614810
Позиковий капітал	8443907	11186241
Обсяг продажів	10260232	15566188
Оборотний капітал	2635152	4229143
Прибуток від реалізації	824993	2300662
Сума зобов'язань	9572613	12286216
Короткострокові зобов'язання	1803675	1484862

Коефіцієнти знайдені на підставі показників діяльності підприємства (табл. 2.3) і використовуються для подальшого розрахунку Z -індексу представлені в табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Розрахунок коефіцієнтів моделі Альтмана

Показник	Розрахунок показника		Значення показника	
	2016 р.	2018 р.	2016 р.	2018 р.
K1	838450/12836979	2744882/14901026	0,0653	0,1842
K2	350933/12836979	342339/14901026	0,0273	0,0230
K3	478516/12836979	469868/14901026	0,0373	0,0315
K4	3264366/8443907	2614810/11186241	0,3866	0,2338
K5	10260232/12836979	15566188/14901026	0,7993	1,0446

Z-рахунок Альтмана для ТОВ «Кросресурс» розраховується наступним чином:

$$Z_{2016} = 1,2 \cdot 0,0653 + 1,4 \cdot 0,0273 + 3,3 \cdot 0,0373 + 0,6 \cdot 0,3866 + 1,0 \cdot 0,7993 = 1,2709,$$

$$Z_{2018} = 1,2 \cdot 0,1842 + 1,4 \cdot 0,0230 + 3,3 \cdot 0,0315 + 0,6 \cdot 0,2338 + 1,0 \cdot 1,0446 = 1,8722$$

Порівнявши значення з табл. 2.2 діагностуємо, що в 2016 р. ймовірність банкрутства була висока, до 2018 р. значення видання – індексу виросло на 0,4713 за і стало рівним 2,74, що свідчить про середню ймовірності неспроможності підприємства. Таким чином, підприємству необхідно підвищити рівень безпеки.

Однак у майбутньому можливе погіршення ситуації. Необхідно оцінити загрози безпеки ТОВ «Кросресурс» та визначити механізми діагностики економічної безпеки підприємства.

3 ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОВ «КРОСРЕСУРС»

3.1 Аналіз системи показників оцінки економічної безпеки підприємства

Для оцінки рівня економічної безпеки ТОВ «Кросресурс» розрахуємо і оцінимо такі індикатори фінансового стану [32]:

- рентабельність діяльності;
- платоспроможність і фінансова стійкість;
- ділова активність;
- ефективність використання майна;
- інвестиційна привабливість.

Індикатори є одним з головних способів економічної діагностики підприємства і основним інструментом передбачення починається краху фірми.

Аналіз першої групи показників передбачає оцінку ефективності виробництва. Показник «рентабельність» є свого роду синтез різних якісних і кількісних показників: зростання обсягу виробництва і продуктивності, зниження собівартості та ін. Показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямків діяльності (виробничої, комерційної, інвестиційної). З цієї причини вони є обов'язковими елементами порівняльного аналізу та оцінки фінансового стану підприємства.

Сформована або прогнозована рентабельність підприємства – домінуючий фактор в ухваленні альтернативних рішень або про санацію підприємства з наданням йому фінансової допомоги, або про його ліквідацію. Однак потрібно завжди мати на увазі, що неплатоспроможність того чи іншого підприємства не завжди є наслідком недостатньої ефективності виробничої діяльності аналізованого періоду,

що є негативною тенденцією і говорить про уповільнення кругообігу коштів підприємства.

Проведемо розрахунок показників фінансового стану ТОВ «Кросресурс» за 2018 р.

Загальна рентабельність підприємства (активів):

$$R_A = \frac{БП}{A} \cdot 100\% \geq 24\%, \quad (3.1)$$

$$R_A = \frac{469868}{14901026} \cdot 100\% = 3,1533\% < 24\% .$$

Чиста рентабельність підприємства (активів):

$$R'_A = \frac{ЧП}{A} \cdot 100\% \geq 0,65\%, \quad (3.2)$$

$$R'_A = \frac{342339}{14901026} \cdot 100\% = 2,2974\% \geq 15,6\% .$$

Рентабельність власного капіталу:

$$R_{BK} = \frac{ЧП}{КР} \cdot 100\% \geq 20\%, \quad (3.3)$$

$$R_{BK} = \frac{34339}{2614810} \cdot 100\% = 13,0923\% .$$

Загальна рентабельність продажів (обороту):

$$R_{\Pi} = \frac{БП}{B} \cdot 100\% \geq 20\%, \quad (3.4)$$

$$R_{\Pi} = \frac{469868}{15566188} \cdot 100\% = 3,0185\% .$$

Чиста рентабельність продажів (обороту):

$$R'_{\Pi} = \frac{\text{ЧП}}{B} \cdot 100\% \geq 20, \quad (3.5)$$

$$R'_{\Pi} = \frac{342339}{15566188} \cdot 100\% = 2,1992\%.$$

Рентабельність продукції (виду діяльності):

$$R_C = \frac{БП}{C} \cdot 100\% \geq 10\%, \quad (3.6)$$

$$R_C = \frac{469868}{12162004} \cdot 100\% = 3,88634\%.$$

Загальна рентабельність авансованих фондів:

$$R_{\Phi} = \frac{БП}{F} \cdot 100\%, \quad (3.7)$$

$$R_{\Phi} = \frac{469868}{2894439} \cdot 100\% = 3,9503\%.$$

У наведених формулах прийняті наступні позначення: БП, ЧП – балансовий і чистий прибуток, А – актив балансу, а – «ціна капіталу» (норма дисконтування); КР – капітал і резерви; В – виручка; С – повна собівартість; Б – середньорічна вартість виробничих засобів

«Ціна капіталу» – це очікувана інвестором віддача на кожен грошову одиницю коштів, що вкладаються в інвестиційний проект. Коефіцієнт (норма) дисконту визначається нормою банківського відсотка з урахуванням очікуваних темпів інфляції, що характеризують ступінь знецінення доходів, одержуваних на вкладений капітал, а також з урахуванням ризику втрати капіталу.

Таким чином, діяльність підприємства є не досить ефективною, тому що віддача на вкладений капітал нижче «ціни капіталу». Досить ефективно використовуються вкладені в підприємство кошти, але при цьому рентабельність власного капіталу залишається нижче нормативної. Рентабельність продажів, продукції та авансованих фондів є відносно низькими.

Аналіз показників поточної ліквідності з другої групи індикаторів фінансової спроможності підприємства дозволяє оцінити загальну характеристику поточної платоспроможності і тим самим визначити, чи є зовнішні ознаки банкрутства, тобто якою мірою поточні зобов'язання забезпечуються оборотними коштами.

Граничне значення коефіцієнта поточної ліквідності, встановлене офіційної методикою, дорівнює двом. Якщо $K_{Т.Л.} < 2$, це означає, що підприємству нічим оплачувати свої боргові короткострокові зобов'язання за кредитами і позиками; якщо $K_{Т.Л.} = 2$, значить, у підприємства спостерігається баланс між поточними активами і боргами, але немає фінансової «свободи», якщо $K_{Т.Л.} > 2$ – «дорогі» поточні активи.

Перевищення цього показника дає деяку гарантію платоспроможності, фінансової стійкості і запобігання можливого банкрутства. З іншого боку, високий показник поточної ліквідності, що перевищує критичне значення, може бути обумовлений значним зв'язуванням коштів у незавершеному виробництві через тривалих циклів виготовлення складною і унікальної продукції, що аж ніяк не свідчить про рівень дійсної платоспроможності.

Встановлений критичне значення іншого індикатора – показника забезпеченості власними коштами $K_{о.с.с.} < 0,1$, що регламентує формування основних засобів за рахунок власних коштів і не менш ніж на 10% – оборотних, недостатньо в оцінці довгострокової платоспроможності.

Довгострокова платоспроможність означає здатність підприємства погашати довгострокові зобов'язання за рахунок власних коштів та джерел їх поповнення.

Коефіцієнт абсолютної (термінової) ліквідності:

$$K_{C.Л.} = \frac{ДС + КФВ}{КВ} \geq 0,25 - 0,5, \quad (3.8)$$

$$K_{C.Л.} = \frac{330949 + 63438}{1484861,5} = 0,2656.$$

Коефіцієнт критичної ліквідності (проміжний коефіцієнт покриття):

$$K_{К.Л.} = \frac{ДС + КФВ + ДЗ}{КО} \geq 1 - 1,5, \quad (3.9)$$

$$K_{К.Л.} = \frac{330949 + 63438 + 1729039}{1484861,5} = 1,4305$$

Коефіцієнт поточної ліквідності:

$$K_{Т.Л.} = \frac{ДС + КФВ - ВМП}{КО} \geq 2, \quad (3.10)$$

$$K_{Т.Л.} = \frac{330949 + 63438 + 1729039 + 1802056,5 - 178345,5}{1484861,5} = 2,5236.$$

Коефіцієнт забезпеченості власними коштами:

$$K_{О.С.С.} = \frac{КР + ДКЗ - ВА}{ОА} \geq 0,6 - 0,8, \quad (3.11)$$

$$K_{О.С.С.} = \frac{2614810 + 10771354,5 - 10671883}{4229143} = 0,6418.$$

У наведених формулах прийняті наступні позначення: ДС – грошові кошти, КФВ – короткострокові фінансові вкладення, КО – короткострокові зобов'язання, ДЗ – дебіторська заборгованість, ОА – оборотні активи, ВА – необоротні активи, ДКЗ – довгострокові кредити і позики, З – запаси, ВМП – витрати майбутніх періодів.

Ділова активність підприємства проявляється передусім у швидкості обороту коштів підприємства. Показники оборотності різних засобів залежать від багатьох факторів і можуть істотно відрізнятися для підприємств різних галузей, і для них, як правило, досить складно встановити відповідні індикатори, за якими можна було б відстежувати критичні значення.

Підвищення оборотності власних коштів і всіх активів сприяє зростанню прибутку і рентабельності роботи підприємства. Уповільнення оборотності різних засобів може викликати додаткове залучення позикових коштів в оборот.

Загальна капіталовіддача (фондовіддача або оборотність активів):

$$O_A = \frac{B}{A} \geq (3-5), \quad (3.12)$$

$$O_A = \frac{15566188}{14901026} = 1,0446.$$

Віддача основних виробничих засобів і нематеріальних активів (оборотність необоротних активів):

$$O_\Phi = \frac{B}{BA} \geq 5, \quad (3.13)$$

$$O_\Phi = \frac{1556188}{10671883} = 1,4586.$$

Оборотність оборотних активів:

$$O_{o.a.} = \frac{B}{OA} \geq 3, \quad (3.14)$$

$$O_{o.a.} = \frac{15566188}{4229143} = 3,6807.$$

Оборотність матеріальних запасів:

$$O_{M.з.} = \frac{B}{BЗ} \geq 3, \quad (3.15)$$

де $BЗ$ – виробничі запаси.

$$O_{M.з.} = \frac{15566188}{1802056,5} = 8,6380.$$

Оборотність дебіторської заборгованості:

$$O_{Д.з.} = \frac{B}{ДЗ} \geq 4,9, \quad (3.16)$$

$$O_{Д.з.} = \frac{15566188}{1729039} = 9,0028.$$

Оборотність банківських активів:

$$O_{Д.с.} = \frac{B}{ДС} \geq (10 - 12), \quad (3.17)$$

$$O_{Д.с.} = \frac{15566188}{330949} = 47,3035$$

Оборот до власного капіталу:

$$O_{C.C.} = \frac{B}{KP} \geq 1, \quad (3.18)$$

$$O_{C.C.} = \frac{15566188}{2614810} = 5,9509.$$

Економічно розумна поведінка підприємства полягає в прагненні до зростання коефіцієнта загальної віддачі активів, і це збільшення має здійснюватися гнучко: за рахунок зростання, як маржі, так і коефіцієнта трансформації. Ідеальна позиція підприємства – якщо воно має високу маржу і високий коефіцієнт трансформації (рис. 3.1).

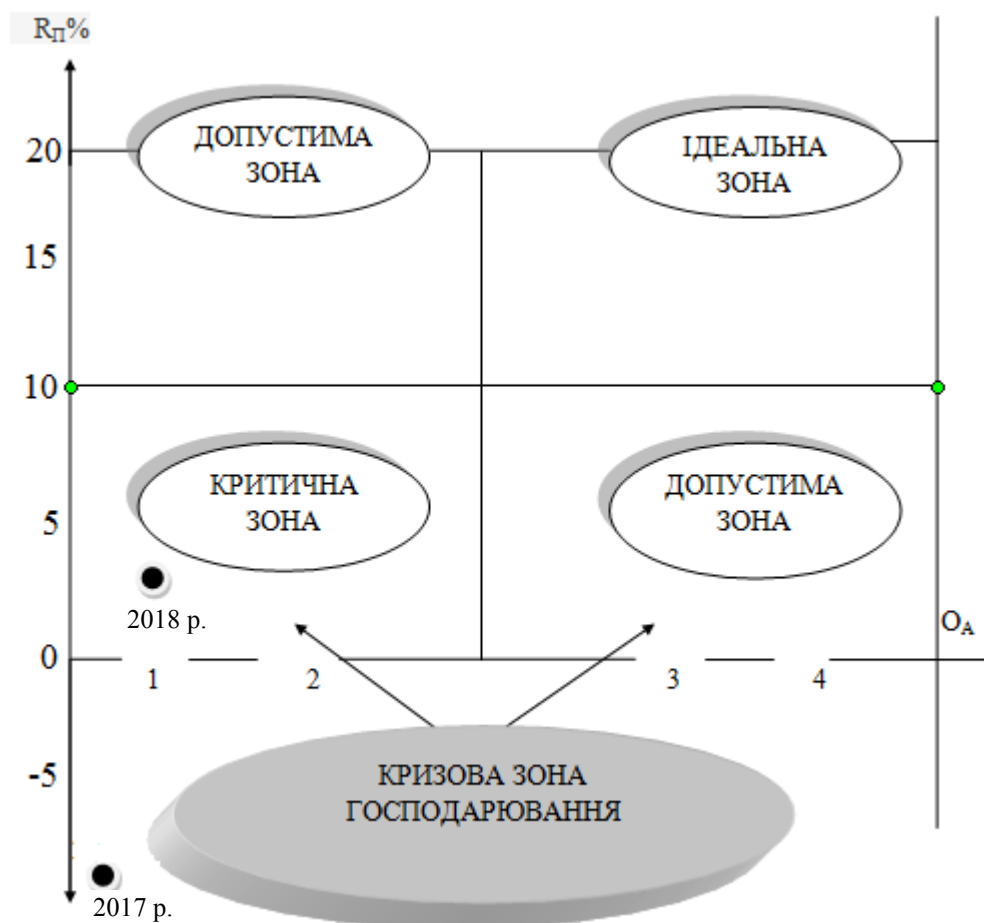

Рисунок 3.1 – Оцінка рівня економічної безпеки підприємства

Для порівняння прорахуємо значення показників рентабельності і оборотності для 2017 року:

$$R_{\Pi} = -\frac{945160}{11630474} \cdot 100\% = -8,1266\%,$$

$$O_A = \frac{11630474}{14380802,5} = 0,8087.$$

Проаналізувавши значення показників рентабельності продажів і оборотності активів можна зробити висновок, що підприємство в 2016 році перебувало у кризовій зоні господарювання. У 2017 році ситуація покращилася: підприємство закінчило рік з прибутком, а значення загальної капіталовіддачі є нормальним, враховуючи специфіку галузі. Підприємство в 2018 році знаходиться в критичній зоні господарювання

Досить об'єктивно оцінюється довгострокова платоспроможність і загальна фінансова стабільність за коефіцієнтом чутливості (плечу важеля) $K_{\text{ч}}$, що розраховується на кінець звітного періоду.

Коефіцієнт автономії:

$$K_a = KPA \geq 0,5, \quad (3.19)$$

$$K_a = \frac{2614810}{14901026} = 0,1755$$

Коефіцієнт чутливості (умова мінімальної фінансової стійкості):

$$K_{\text{ч}} = \frac{PK}{KP} = \frac{ДКП + ККП}{KP} = \left(\frac{1}{K_a} - 1 \right) < 1, \quad (3.20)$$

де PK – позикові кошти;

$ДКП, ККП$ – довго- і короткострокові кредити і позики.

$$K_{\text{ч}} = \frac{10771354,5 + 414886,5}{2614810} = 4,2780.$$

Коефіцієнт маневреності:

$$K_M = \frac{OA}{KP} \geq 0,5, \quad (3.21)$$

$$K_M = \frac{4229143}{2614810} = 1,5174.$$

Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобілізованих коштів (умова мінімальної фінансової стабільності):

$$K_{MI} = \frac{OA}{BA} \geq K_{\text{ч}}, \quad (3.22)$$

$$K_{MI} = \frac{4229143}{10671883} = 0,3963.$$

Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобілізованих коштів (умова мінімальної фінансової стабільності):

$$K_{\text{д.к.з.}} = \frac{ДКЗ}{KP + ДКЗ}, \quad (3.23)$$

$$K_{\text{д.к.з.}} = \frac{10771354,5}{2614810 + 10771354,5} = 0,80047.$$

Коефіцієнт короткострокової заборгованості:

$$K_{KЗ} = \frac{KO}{ЗС} = \frac{KO}{ДКЗ + ККЗ + КЗ'}, \quad (3.24)$$

де $КЗ'$ – кредиторська заборгованість.

$$K_{KЗ} = \frac{148486,5}{10771354,5 + 414886,5 + 1046293} = 0,0121.$$

Коефіцієнт кредиторської заборгованості:

$$K'_{KЗ} = \frac{KЗ'}{ЗС'}, \quad (3.25)$$

$$K'_{KЗ} = \frac{1046293}{10771354,5 + 414886,5 + 1036293} = 0,0855.$$

Коефіцієнт автономії формування запасів:

$$K_{АЗ} = \frac{KЗ - ВА}{КР} = \frac{ВОК}{КР}, \quad (3.26)$$

де $ВОК$ – власні обігові кошти;

$$K_{АЗ} = \frac{2614810 - 10671883}{2614810} = -3,0813.$$

Аналіз інвестиційної привабливості. Коефіцієнт чистої виручки:

$$K_{ЧВ} = \frac{ЧП}{А_M}, \quad (3.27)$$

де $А_M$ – амортизація накопичена протягом року;

$$K_{ЧВ} = \frac{342339}{762110} = 0,4492.$$

Якщо перейти від двовимірної інтерпретації, в якій встановлюються зони допустимої або кризової діяльності всього за двома параметрами, до

більш великому поданням, в принципі можливого по всьому комплексу з N – показників, тоді можна прийти до такої N –мірної параметризації ступеня фінансової спроможності підприємства (рис. 3.2).

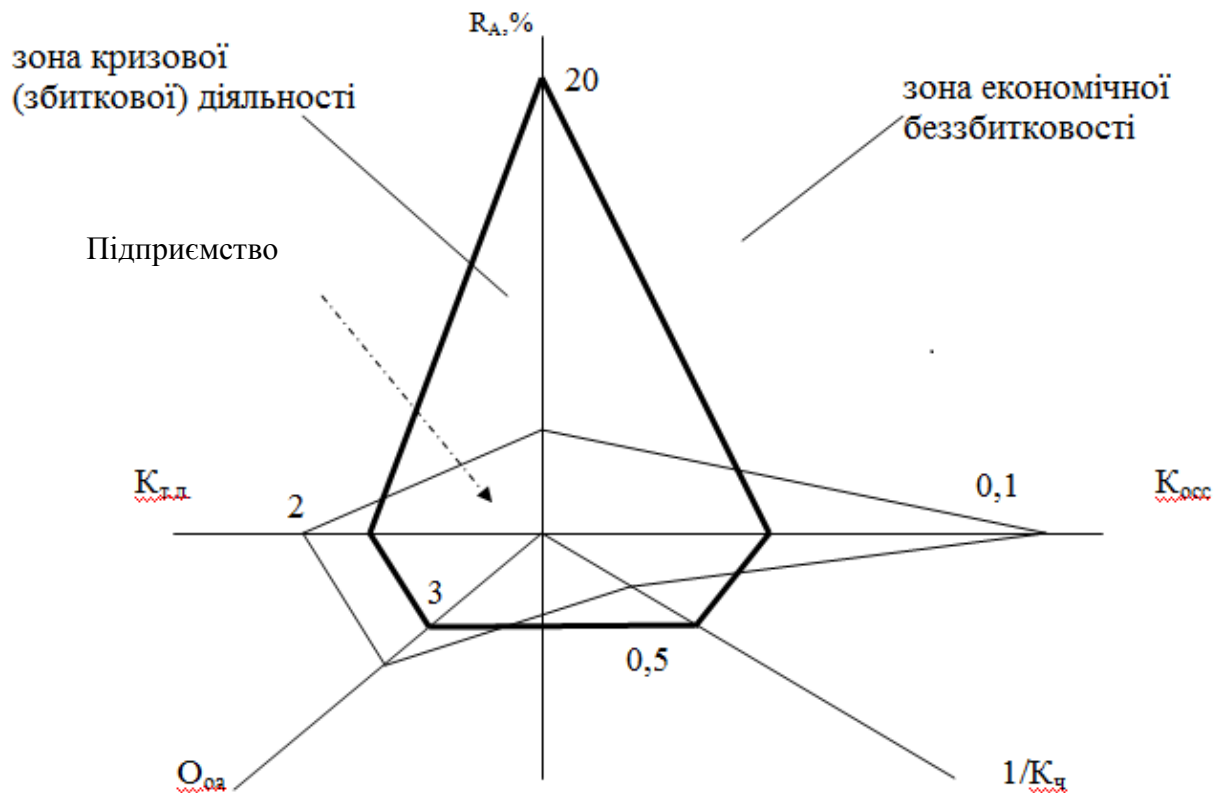

Рисунок 3.2 – N –мірна параметрична інтерпретація стану економічної стійкості та фінансової спроможності підприємства

Як показує рис. 3.2 ТОВ «Кросресурс» в 2018 р. більшою частиною своїх показників перебуває в зоні II, тобто в зоні економічної стійкості і безпеки, що позитивно характеризує роботу підприємства. Лише деякі показники були нижче нормативу, тобто підприємство рівень економічної безпеки підприємства помірний, проте є проблеми, які потребують вирішення. Тому підприємству необхідно розробити стратегію забезпечення економічної безпеки.

3.2 Удосконалення системи показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Підприємницька діяльність в Україні здійснюється в умовах зростаючої невизначеності ситуації і мінливості економічного середовища. Державне регулювання зводиться переважно до встановлення норм провадження такої діяльності і розробки систем оподаткування. Решта визначається виробником і споживачем, виходячи з їх волі і можливостей, й значною мірою складається випадково. Внаслідок цього виникає неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату, яка часто призводить до кризового стану підприємств.

Ринкова економіка визначає конкретні вимоги до системи управління останнім. Необхідним стає більш швидке реагування підприємців на зміну господарської ситуації з метою підтримки стійкого фінансового стану підприємства. Досягнення цього забезпечується рішенням управлінців на основі результатів діагностики. Саме тому особливого значення набуває проблема забезпечення фінансової стійкості підприємств. Найбільш достовірні, переконливі та узагальнюючі результати під час аналізу всіх сфер діяльності підприємства надає діагностика його фінансового стану.

Питання діагностики фінансового стану підприємств розглядалися багатьма зарубіжними та вітчизняними науковцями і практиками.

Проте питання, що стосуються механізму оцінки та розробки комплексної методики діагностування фінансового стану підприємств, окреслені недостатньо.

Необхідно зазначити, що існують зазначені розбіжності у трактуванні дослідниками поняття «фінансовий стан підприємства», складу показників, що його визначають, та їхніх значень. Визначається, що відсутність

уніфікації не дозволяє однозначно оцінювати реальний фінансовий стан різних підприємств. Можливості аналізу передбачати ймовірність банкрутства при цьому досить обмежені, оскільки на основі розроблених методик діагностувати можна лише вже наявне банкрутство.

Оцінку фінансового стану підприємства можна об'єктивно здійснити тільки за допомогою комплексу показників, що детально і усебічно характеризують господарське становище підприємства. Саме за допомогою діагностики можна детально оцінити та спрогнозувати його фінансовий стан. Діагностику можна трактувати як розпізнавання стану об'єкта, що досліджується як у ретроспективному, так і перспективному періодах.

Діагностику фінансового стану підприємства – це здатність розпізнавати стан підприємства шляхом використання певних параметрів з метою виявлення, встановлення причин порушень з можливістю прогнозування показників фінансового стану підприємства на будь-якому відрізки часу або в динаміці.

Ми окреслили що діагностику фінансового стану підприємства рекомендується проводити у двох напрямках:

- експрес-діагностика фінансового стану підприємства;
- поглиблена діагностика фінансового стану підприємства.

Саме ці види діагностики дозволяють отримати достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства (рис 3.3).

Особливістю фінансового діагностування є використання систем фінансових показників та коефіцієнтів, таких як: показники рентабельності, ефективність управління, ділової активності, ринкової стійкості, ліквідності.

Як доводять дослідження, граничні та нормативні значення показників, що використовуються у кожному з указаних методів, залежать від галузевої приналежності підприємства [60-65].

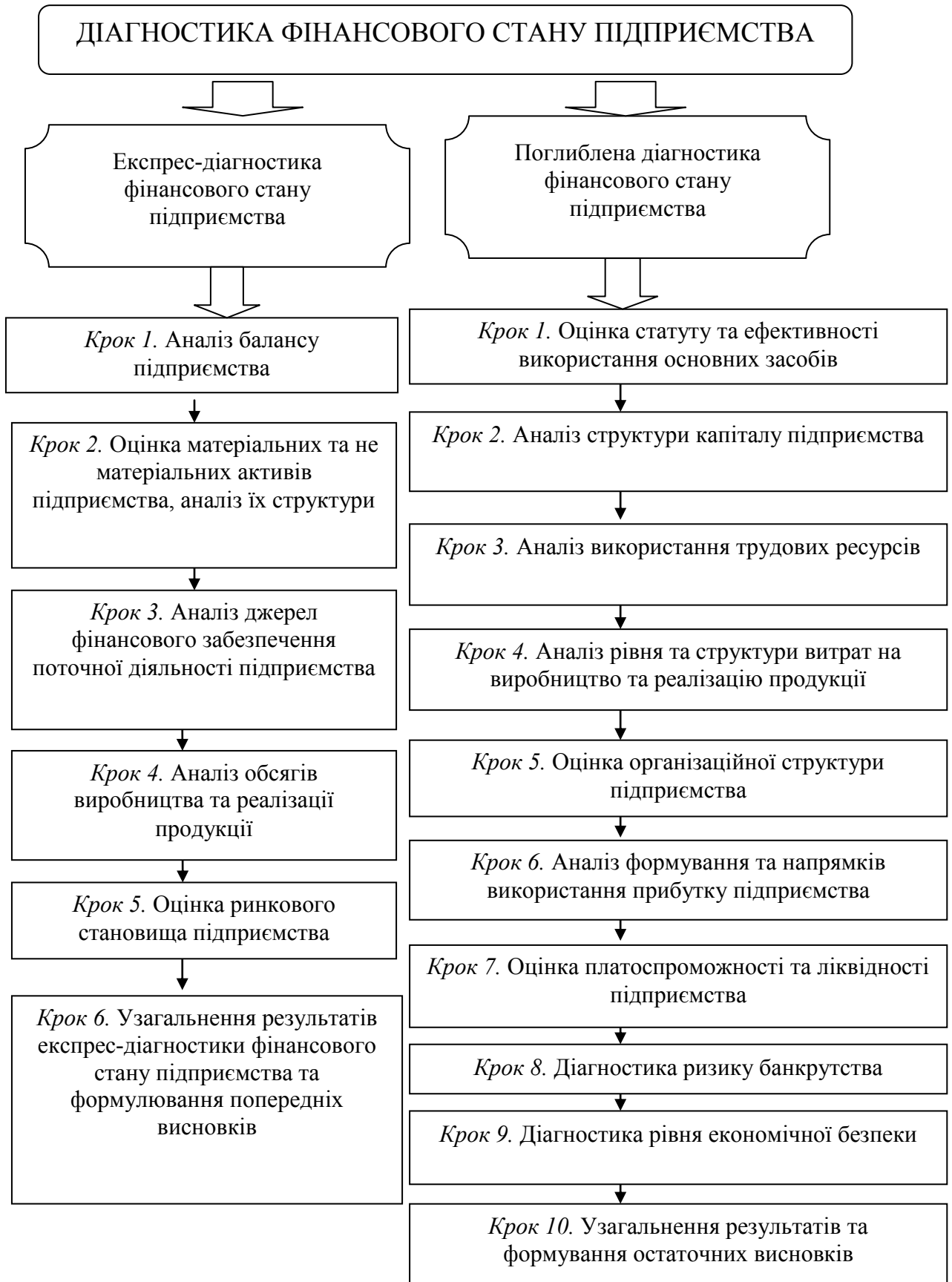

Рисунок 3.3 – Алгоритм проведення експрес- та поглибленої діагностики фінансового стану підприємства

Але у науковій літературі не знайшла відображення диференціація їх рівня залежно від стадії життєвого циклу, на якій воно знаходиться у конкретний період часу. Це є суттєвим недоліком діючих методичних рекомендацій, оскільки значення показників, які є нормою на одній стадії життєвого циклу, можуть характеризувати іншу як кризову.

Суперечність висновків, що виникає при використанні стандартної системи фінансових показників порівняно із нормативними значеннями та з урахуванням стадії життєвого циклу, обумовлюється наступним: фінансовий стан підприємства на кожній стадії цього життєвого циклу має свої особливості, пов'язані з поступовим накопиченням ресурсного потенціалу підприємства на етапі зростання та зниженням на етапі спаду [70].

Крім того, необхідно зазначити, що особливості фінансового стану підприємства обумовлюють відмінність у висновках, отриманих при аналізі показників підприємств, що знаходяться на різних стадіях життєвого циклу. У табл. 3.1 наведено систему груп показників-індикаторів фінансового стану підприємства у традиційному трактуванні та з урахуванням стадії їх життєвого циклу (СЖЦ).

Розрахунок груп показників фінансового стану підприємства (показники ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності) та діагностика на основі їх аналізу кризи розвитку підприємства було практично реалізовано.

Отже, класична методика визначення типу фінансового стану підприємства не дозволяє точно визначити останній. Оскільки нормативні значення показників та коефіцієнтів не враховують особливості існуючого у підприємства рівня ресурсного потенціалу та можливостей використання власних та позикових коштів.

Таблиця 3.1 – Система груп показників-індикаторів фінансового стану з урахуванням СЖЦ підприємства

Група показників	Характеристика групи показників	Трактування значення показників з урахуванням СЖЦ
Ліквідності	Оцінка можливостей підприємства по покриттю своїх зобов'язань за рахунок використання власних оборотних коштів. Негативна тенденція показників свідчить про посилення неплатоспроможності підприємства та дефіцит оборотних коштів.	Негативна тенденція чи значення показників ліквідності менше за нормативне (неплатоспроможності): на стадіях зародження та росту не свідчить про наявність кризи через дефіцит обігових коштів як особливості фінансового стану; на стадіях стабільності та занепаду свідчить про наявність кризових явищ.
Фінансової стійкості	На стадіях зародження та росту значення показників перевищують рекомендовані через обмеженість залучення «дешевих» позикових коштів (зовнішнє фінансування поточної діяльності) як особливість фінансового стану. На стадіях стабільності та занепаду відхилення значення показників від оптимального значення свідчить про дисбаланс у структурі капіталу підприємства, а, отже, наявність кризових явищ.	На стадіях зародження та росту збільшення показників ліквідності повинно відбутися з прискоренням. Уповільнення оборотності певного ресурсу на цих стадіях свідчить про наявність криз у діяльності підприємства. На стадіях стабільності та занепаду зростання обіговості може бути незначне (у порівнянні зі стадіями зародження та росту)
Ділової активності	Оцінка швидкості обороту всіх обігових коштів підприємства, а також окремо швидкості товарно-матеріальних запасів, дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, власного капіталу	На стадіях зародження та росту збільшення показників ліквідності повинно відбутися з прискоренням. Уповільнення оборотності певного ресурсу на цих стадіях свідчить про наявність криз у діяльності підприємства. На стадіях стабільності та занепаду зростання обіговості може бути незначне (у порівнянні зі стадіями зародження та росту)
Рентабельності	Оцінка результатів господарської діяльності підприємства, зокрема обсягу отримання чистого прибутку в розрахунку на одиницю майна, яке знаходиться в розпорядженні підприємства, використання оборотних засобів та інших необоротних активів, використання власного капіталу, використання оборотних коштів.	На стадіях зародження та ріст життєвого циклу підприємства від'ємне значення показників рентабельності (ефективності) діяльності не свідчить про наявність кризи у його діяльності, оскільки обсяги реалізації продукції ще не дозволяють підприємству досягти точки беззбитковості (покрити валові витрати за рахунок виручки від реалізації) та отримати прибуток. На стадії стабільності від'ємне значення показників рентабельності або тенденція до їх зниження свідчить про наявність кризових моментів.

Для усунення цього недоліку необхідно враховувати стадію життєвого циклу підприємства, на якій воно знаходиться у певних проміжках часу. Це дозволить уникнути розбіжностей у трактуванні значень показників їх фінансового стану. По-друге, аналіз фінансового стану підприємства за чотирма групами показників не завжди дозволяє чітко визначити факт наявності чи відсутності кризи у діяльності підприємства, оскільки отримані за результатами аналізу висновки можуть носити різноспрямований характер: деякі свідчать, що підприємство функціонує успішно та загроза малоймовірна, а інші – про значні проблеми у розвитку та посилення вірогідності настання неплатоспроможності та банкрутства. Тому доцільно визначити тип фінансового стану підприємства комплексно.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що вміння здійснювати ефективне фінансове управління суб'єктом господарювання залежить не лише від видів та мети його проведення, а й від доцільності використання того чи іншого методу аналізу фінансового становища підприємства, його адаптації до сучасних умов розвитку. Цим і зумовлені наукове та практичне значення дослідження механізму оцінки фінансового стану підприємства. Досвід переконує, що для підтримки фінансової стійкості і розвитку підприємства необхідна постійна системна діагностика його фінансового стану на основі фінансово-економічного аналізу його діяльності.

3.3 Виявлення та оцінка загроз економічній безпеці ТОВ «Кросресурс»

Виявлення та оцінка зовнішніх і внутрішніх чинників загроз економічній безпеці підприємства проводиться переважно експертними методами.

Методи експертних оцінок – це методи організації роботи з фахівцями-експертами і обробки думок експертів, виражених у кількісній і / або якісній формі з метою підготовки інформації для прийняття рішень ЛПР з питань виявлення, оцінки та управління ризиками [48].

У зв'язку з тим, що експертні оцінки носять суб'єктивний характер і людям складно оперувати одночасно великим числом об'єктів, то в якості шкали, за якою експерт оцінює значення будь-якого показника доцільно застосовувати вербально-числову шкалу оцінок. Вербально-числова шкала дозволяє вимірювати ступінь інтенсивності оцінок. Як даної шкали будемо використовувати шкалу Харрінгтона (табл. 3.2) має універсальний характер і складається з п'яти інтервалів (х).

Середня числова оцінка за шкалою Харрінгтона: $x_{cp} = \{0,9; 0,71; 0,5; 0,28; 0,1\}$.

Таблиця 3.2 – Шкала Харрінгтона

Інтервал оцінки	Зміст опису оцінки	Числове значення
1	Дуже висока	0,80 – 1,00
2	Висока	0,63 – 0,80
3	Середня	0,37 – 0,63
4	Низька	0,20 – 0,37
5	Дуже низька	0,00 – 0,20

Відповідно оцінюючи такий показник, як погрози безпеки можна сказати: «дуже високий рівень загрози» (числова оцінка – 0,9) або «середній рівень загрози» (числова оцінка – 0,71) і т. д.

При оцінці загроз безпеки необхідно використовувати два критерії: величина наслідків від прояву загрози і ймовірність прояву загрози. В результаті можна отримати експертні оцінки: рівня загрози; значимості (рейтинг) виявлених загроз; значення показників стану безпеки.

Для отримання інтегральної оцінки об'єкта скористаємося адитивно-мультиплікативною функцією:

$$R = f(x, w) = \sum_{s=1}^n \left(\sum_{i=1}^k x_{si} \cdot w_i \right) / n, \quad (3.28)$$

де x – вектор критеріальних оцінок;

w – вектор ваг критеріїв.

Ваги критеріїв також визначаються за допомогою експертної оцінки. Сума ваг за всіма критеріями дорівнює одиниці.

Виникає природне запитання: який може бути вид функцій (3.28)? Ми будемо використовувати найбільш просту функцію.

$$V = f(p, t) = \sum_{i=1}^n (p_i \cdot t_i) / n, \quad (3.29)$$

де x_{si} – оцінка s -го суб'єкта по i -му критерію;

w_i – вага i -го критерію;

k – число критеріїв;

n – число суб'єктів.

Оцінка впливу загроз на діяльність ТОВ «Кросресурс» було проведено шляхом анкетування. Анкета була поширена серед обмеженого числа керівників підрозділів і деяких провідних фахівців. Результати анкетування представлені в додатку А. Рядки в таблиці розсортовані за спаданням значень стовпчика «Підсумкова оцінка загроз». Загрози з маскою коду «1.xxx» – «зовнішні загрози», з «2.xxx» – «внутрішні загрози».

Так як опитування проводилося серед співробітників, які мають доступом до необхідної інформації, то можна припустити – отримані результати досить об'єктивні. У той же час слід враховувати можливість розширює сприйняття загроз суб'єктами виробляють оцінку. З 54 загроз 4

знаходяться в області «високої» оцінки, 29 в області «середньої», 19 в області «низькою» та 1 в області «дуже низькою». найбільші загрози економічної безпеки ТОВ «Кросресурс», на думку експертів, представляють залежність від постійних постачальників сировини, матеріалів, палива, електроенергії тощо, можливість підвищення експортних мит на продукцію, можливі аварії основного обладнання, можливість зміни законодавства в несприятливу сторону.

Аналізуючи отримані результати можна говорити, що діяльність підприємства піддається впливу досить великого числа значущих загроз, які чинять негативний вплив на розвиток підприємства. Керівництву підприємств необхідно докладати зусилля з нейтралізації перерахованих вище факторів, підвищуючи рівень безпеки підприємства. Але всі виявлені загрози в тій чи іншій мірі піддаються усуненню.

3.4 Розробка стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства

Стратегію економічної безпеки можна визначити як сукупність найбільш значимих рішень, спрямованих на забезпечення прийнятного рівня безпеки його функціонування.

Грунтуючись на відмінностях у спрямованості, в загальному випадку можна виділити наступні типи стратегій економічної безпеки:

- орієнтовані на усунення існуючих або запобігання можливих загроз;
- націлені на запобігання впливу існуючої або можливих загроз на предмет безпеки;

– спрямовані на відновлення (компенсацію) завдається шкоди.

Перші два типи стратегій обумовлюють таку діяльність по забезпечення безпеки, в результаті якої виключається вплив загрози або створюється заслін її впливу. В третьому випадку, визнаючи, що збиток запобігти не вдається, він компенсується діями, які передбачає відповідна стратегія. Очевидно, стратегії третього типу можуть розроблятися або реалізовуватися стосовно ситуацій, де збиток заповнимо, або тоді, коли немає можливості здійснити будь-яку програму реалізації стратегій першого або другого типу.

Для усунення загроз економічної безпеки підприємства можна використовувати різноманітні методи, які так само називають методи управління ризиком. Все різноманіття цих методів можна об'єднати в такі групи:

- уникнення появи можливих ризиків;
- прийняття ризиків на свою відповідальність;
- передача ризику іншим суб'єктам;
- зниження ступеня ризику [48, 50, 51].

Конкретні методи і прийоми, які використовуються при прийнятті та реалізації рішень в умовах ризику, в значній мірі залежать від специфіки господарської діяльності, прийнятої стратегії досягнення поставлених цілей, конкретної ситуації і т.п.

Проведений вище аналіз дозволив виявити найбільш «небезпечні» елементи в діяльності, що загрожують економічній безпеці, отримати попередню інформацію для розробки заходів щодо запобігання негативного впливу виявлених загроз.

Однією з основних загроз для досліджуваного підприємства є «залежність від постійних постачальників сировини, матеріалів, палива, електроенергії і т.п.». Враховуючи специфіку галузі, жорсткі вимоги до застосовуваних ресурсів, труднощі знаходження нових постачальників

методами управління ризиком можуть бути укладання довгострокових контрактів з перевіреними контрагентами на поставку матеріалів і комплектуючих і обслуговування, а також самострахування в натуральній формі.

В області «високої» оцінки знаходяться також чинники «Підвищення експортного мита на продукцію» і «Несприятливі зміни податкового, митного та ін. законодавства». Для нейтралізації загроз даний необхідно проводити моніторинг соціально-економічної та правового середовища і прогнозування зовнішнього господарської обстановки, необхідне створення системи резервів, а також планування діяльності у разі настання несприятливих змін.

До рекомендованих методів зі зниження впливу загроз за такими факторами як аварії основного і допоміжного обладнання, а також моральне старіння обладнання, що знаходиться в області високого та середнього ризику, відносяться контроль за станом обладнання, планування заходів по ремонту і реконструкції обладнання, резервування коштів на непередбачені ремонти, страхування на випадок виникнення аварійної ситуації.

Рекомендації щодо усунення інших загроз безпеці наведені у додатку Б.

Таким чином, перелічені заходи щодо зниження можливих внутрішніх та зовнішніх загроз функціонуванню підприємства, дозволять раціонально використовувати свої можливості і дотримуватися встановлених стратегічним планам, а також підвищити економічну безпеку.

ВИСНОВКИ

Розглянута в даній роботі проблема оцінки рівня економічної безпеки на виробничих підприємствах, що працюють в умовах нестабільної соціально-економічного середовища, досить складна і багатоаспектна.

До теперішнього часу у переважній більшості українських керівників підприємств не сформувалося комплексного, системного підходу до забезпечення безпеки виробничої діяльності, а також не відпрацьовано механізмів діагностики економічної безпеки. Іншими словами, проблема захисту економічних інтересів виробництва в сучасних умовах стоїть досить гостро.

Не залишає сумніву і той факт, що вирішення завдань щодо забезпечення економічної безпеки, захисту інтересів підприємства, відновленню економічного становища підприємства не може бути зведене до пасивного реагування на зміни у зовнішній і внутрішньому середовищі функціонування підприємства, а має спиратися на науково обґрунтовані процедури їх передбачення, аналізу, запобігання і контролю.

Рішення різноманітних завдань, що стоять перед підприємством, а також підтримання необхідної рівноваги діяльності підприємства з факторами внутрішнього і зовнішнього середовища з метою досягнення заданого рівня економічної безпеки вимагає створення системи своєчасного виявлення загроз.

В основі організації, планування та реалізації заходів забезпечення економічної безпеки лежать аналіз і оцінка характеру реальних і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, кризових ситуацій, а також інших несприятливих чинників, що перешкоджають досягненню

поставлених цілей і становлять небезпеку для життєво важливих інтересів підприємства.

Система реальних і потенційних загроз економічної безпеки не статична. Загрози можуть з'являтися і зникати, наростати і зменшуватися. до того ж суб'єкти відносин безпеки (людина, підприємство, регіон, держава) – складні багатоцільові системи, визначити потребу в безпеці яких дуже важко.

Оцінка впливу загроз на діяльність ТОВ «Кросресурс» було проведено шляхом анкетування. З 54 загроз, виявлених в ході оцінки, 4 знаходяться в області «високої» оцінки, 29 в області «середньої», 19 в області «низькою» та 1 в області «дуже низькою». Найбільші загрози економічної безпеки, на думку експертів, представляють залежність від постійних постачальників сировини, матеріалів, палива, електроенергії тощо, можливість підвищення експортних мит, можливі аварії основного обладнання, можливість зміни законодавства в несприятливу сторону.

На підставі проведеної діагностики запропонована стратегія забезпечення економічної безпеки, яка передбачає усунення, передачу, прийняття на свою відповідальність і зниження рівня загроз.

Отримані теоретичні та методичні результати дозволяють рекомендувати підприємствам включати до програм соціально-економічного розвитку в якості обов'язкових розділи, що містять аналіз ризику реалізованості цих програм, а також вимагати доповнення цих програм комплексами заходів з нейтралізації або пом'якшення наслідків найбільш істотних факторів господарського ризику в разі їх прояви.

Практична значущість запропонованих рекомендацій полягає в тому, що вони можуть використовуватись будь-якими підприємствами.

Основні результати досліджень опубліковано у роботах [72, 73], копії яких наведено у додатку В.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2011. 400 с.
2. Джобава А. М. Организационные и экономические составляющие конкурентоспособности предприятия. *Кадры предприятия*. 2009. № 1. С. 10-11.
3. Мойсеєнко І. П., Марченко О. М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник. Львів, 2011. 380 с.
4. Подлужна Н. О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01 / НАН України; Інститут економіки промисловості. Донецьк, 2003. 20 с.
5. Алькема В. Г. Ключові напрямки розвитку системи економічної безпеки автотранспортних підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук.-практ. статей*. 2011. Вип. 38. С. 8-13.
6. Кавун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія. Харків: ХНЕУ, 2009. 299 с.
7. Лазаршина І. Д., Оренчин О. В. Джерела інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук.-практ. статей*. 2011. Вип. 38. С. 62-65.
8. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / О.А. Кириченко, М.П. Денисенко, В.С. Сідак та ін. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2010. 412 с.
9. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко. Київ: Правова єдність, 2009. 544 с.

10. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія: у 3-х т. Т. 1 / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний та ін.; за заг. ред. Г. В. Козаченко. Луганськ: Елтон-2, 2010. 282 с.
11. Шульга І. П. Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств: монографія. Черкаси: Маклаут, 2010. 425 с.
12. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін.; За ред. Гейця В. М.: Монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
13. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.
14. Лобазов С.М. Удосконалення класифікації ризиків і загроз у контексті кадрової безпеки. *Бізнес-Інформ*. 2011. № 12. С. 180-183.
15. Сулыма А. И. Проблемы классификации факторов угрозы экономической устойчивости предприятия. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2007. Т.1. № 3. С. 92-96.
16. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: Монографія. Київ: Книжкове видавництво НАУ, 2007. 435 с.
17. Механизмы и модели управления кризисными ситуациями: Монография / Т. С. Клебанова, В. И. Грачев, Е. В. Раевнева и др.; Под ред. Т. С. Клебановой. Харьков: ИНЖЭК, 2007. 200 с.
18. Полозова Т. В., Журавель М. Ю., Мусієнко В. О. Концептуальні положення процесу діагностики рівня економічної безпеки підприємства. *Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць*. Випуск 260: В 6 т. Т. І. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. С. 131-137.
19. Полозова Т. В., Журавель М. Ю., Стороженко О. В. Проблеми визначення сутності економічної безпеки підприємства. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6 (44). С. 340-343.

20. Журавель М. Ю., Полозова Т. В., Стороженко О. В. Ключові задачі економічної безпеки підприємства. *Вісник ХНАУ. Збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету. Серія «Економічні науки»*. – Х.: ХНАУ, 2014. № 7. С. 105-112.

21. Майстро Р. Г., Полозова Т. В. Напрями вдосконалення державного регулювання економічної безпеки України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 1(12). С. 46-50.

22. Полозова Т. В., Близнюк Д. С. Теоретичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства. *Международная научно-практическая конференция «Математическое моделирование процессов в экономике и управлении проектами и программами (ММП-2016)»*, Коблево, 13-16 сентября 2016 г. Труды – Харьков: ХНУРЭ, 2016. С. 143-144.

23. Полозова Т. В., Кисліченко А. П. Теоретичні основи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. *Международная научно-практическая конференция «Математическое моделирование процессов в экономике и управлении проектами и программами (ММП-2016)»*, Коблево, 13-16 сентября 2016 г. Труды – Харьков: ХНУРЭ, 2016. С. 148-149.

24. Міщук Г. Ю., Джигар Т. М., Шишкіна О. О. Економічний аналіз: навч. посіб.; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне: НУВГП, 2017. 155 с.

25. Могилевська О. Ю., Уфимцева Т. М., Слободяник А. М. Економіка підприємства. Теорія і практика : навч. посіб.; Київ. міжнар. ун-т. Київ, 2017. 295 с.

26. Степасюк Л. М., Суліма Н. М., Величко О. В. Економіка і фінанси підприємства: навч. посіб. для студ. ВНЗ; ред.: В. К. Збарський, В. І. Мацибора; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: КОМПРИНТ, 2013. 335 с.

27. Ковальчук І. В. Економіка підприємства: навч. посібник. Київ: Знання, 2014. 679 с.

28. Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. для студентів екон. спец., магістрів, аспірантів, викл. / В. М. Микитюк та ін.; ред. В. М. Микитюк; Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир: Рута, 2018. 439 с.

29. Белоус Н. Д. Етап планування в системі оцінки економічної безпеки підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 2(1). С. 12-16.

30. Варічева Р. В. Методичні підходи до оцінки якості економічної безпеки підприємства: облікове забезпечення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 3(1). С. 88-93.

31. Копитко М. І. Оцінювання ефективності комплексного забезпечення економічної безпеки підприємств транспортного машинобудування. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 5. С. 118-124.

32. Белоус Н. Д. Етапи оцінки системи економічної безпеки підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 2. С. 54-58.

33. Капітула С. В., Міщук Є. В. Методичні підходи до оцінки енергетичної безпеки як складової частини економічної безпеки національного господарства України в сучасних умовах трансформації економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 51-54.

34. Мариняк Б. Б. Оцінювання еколого-економічної безпеки газового господарства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2016. Вип. 17(2). С. 117-122.

35. Зубко Т. Л. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства галузі зв'язку. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. № 3. С. 81-88.

36. Гуцалюк О. М. Постанова задачі оцінювання безпеки інтеграційного розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем. *Бізнес Інформ*. 2016. № 9. С. 142-149.

37. Пересипкін М. Оцінка процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання кваліметричним методом. *Схід*. 2016. № 5. С. 16-20.

38. Азарова Т. В. Аналіз підходів щодо оцінення рівня економічної безпеки підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2016. Т. 21, Вип. 4. С. 78-81.

39. Гавловська Н. І. Оцінювання процесів взаємодії підприємства та потенційних контрагентів у контексті забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С.127-135.

40. Тищенко В. В., Тищенко О. І. Оцінка фінансового стану підприємств в контексті економічної безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Т. 21, Вип. 6. С. 196-201.

41. Гринько Т. В., Коновалова А. С. Теоретично-методичні аспекти оцінювання економічної безпеки підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 94-98.

42. Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Гавловська В. І. Деталізація загроз безпекового середовища та аналіз існуючих підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 5(1). С. 283-288.

43. Слатвінський М. А. Оцінювання ефективності інвестицій в розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка*. 2019. Вип. 1. С. 181-188.

44. Россошанська О. В. Механізм оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2017. № 2. С. 94-122.

45. Герасименко О. М., Зачосова Н. В. Оцінка рівня зрілості управління ризиками в процесі забезпечення економічної безпеки підприємства: аналітичне дослідження. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки*. 2019. № 3. С. 66-81.

46. Подра О. П. Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 25. С. 248-249.

47. Патарідзе-Вишинська М. Економічне моделювання оцінки рівня фінансової безпеки підприємств. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 75-80.

48. Тютченко С. М. Групування методів оцінки економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 21-25.

49. Череп А. В., Худолей Л. В. Удосконалення методологічних підходів щодо оцінки забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств машинобудування. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 16. С. 355-361.

50. Андрєєва В. Г., Матусова О. М. Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки підприємств за сучасних умов розвитку економіки України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 6(3). С. 4-9.

51. Сосновська О. О., Житар М. О. Аналіз методів оцінки рівня економічної безпеки підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 21-26.

52. Пивавар І. В. Удосконалення методології оцінки й аналізу рівня економічної безпеки підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 184-191.

53. Денисенко М. П., Колісніченко П. Т. Напрями проведення оцінки рівня економічної безпеки підприємств малого та середнього бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 1. С. 7-10.

54. Хорольський В. П., Діянов І. П., Рябікіна Н. І., Хорольський К. Д. Багаторівнева система оцінки економічної безпеки й діагностики стану підприємств на основі теорії нечітких множин. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 1. С. 33-41.

55. Рзаєв Г. І., Грицаюк М. В. Особливості ресурсного підходу до оцінки економічної безпеки відповідно до аналітичних потреб. *Вісник*

Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 3(1). С. 221-224.

56. Сумець О. М., Короп А. В. Оцінка стану економічної безпеки підприємств різної галузевої приналежності. *Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка.* 2017. Вип. 48. С. 122-128.

57. Іванілов О. С., Дмитрієва О. І. Методи оцінки рівня економічної безпеки промислових підприємств. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва.* 2018. № 2. С. 66-83.

58. Хобта В. М., Панкова М. В. Інтегральна оцінка рівня економічної безпеки підприємства. *Інтелект XXI.* 2018. № 6. С. 100-105.

59. Поляков П. А. Показники та критерії оцінювання економічної безпеки підприємств машинобудування в умовах глобалізації. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка.* 2018. Т. 23, Вип. 6. С. 90-93.

60. Герасименко О. М. Порівняльний аналіз методів та програмних методик ідентифікації, аналізу та оцінки ризиків у забезпеченні економічної безпеки підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2018. Вип. 6. С. 109-113.

61. Фісуненко П. А., Акімова С. М. Перспективи подальшого вдосконалення підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Економічний простір.* 2018. № 138. С. 214-222.

62. Сосновська О. О. Методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємств зв'язку. *Облік і фінанси.* 2019. № 1. С. 168-176.

63. Акімова Л. М. Аналіз стану економічної безпеки за суб'єктивними оцінками експертів. *Публічне адміністрування: теорія та практика.* 2018. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2018_2_7.

64. Єлецьких С. Я., Свинаренко Т. І., Петрищева К. Г. Методичні підходи щодо оцінювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів

підприємницької діяльності із врахуванням критерію фінансового ресурсозбереження. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1. С. 94-102.

65. Козлова В. Я. Сучасні методи оцінки економічної безпеки підприємства. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2018. Вип. 35. С. 96-100.

66. Гордієнко Н. І., Азарова Т. В. Особливості оцінки та забезпечення економічної безпеки підприємств будівельної галузі. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2(1). С. 87-93.

67. Рзаєва Т. Г., Пастух О. В. Індикатори оцінки та забезпечення рівня економічної безпеки підприємства відповідно до аналітичних потреб. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 5. С. 78-81.

68. Вахлакова В. В. Оцінювання фінансової складової економічної безпеки підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 5. С. 190-198.

69. Корецька О. В. Сучасні підходи до оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 1-1. С. 136-139.

70. Меліхова Т. О. Узагальнення існуючих методик оцінки рівня фінансової безпеки як основного елемента економічної безпеки підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 1-1. С. 153-158.

71. Толстова А. В., Хоменко К. В. Методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 63. С. 187-195.

72. Полозова Т. В., Зінов'єва І. А. Теоретичні підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства». *Реформування фінансово-економічної системи в контексті міжнародного співробітництва: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених* (м. Київ, 26 жовтня 2019 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2019. С. 51-54.

73. Зінов'єва І. А. Джерела і чинники загроз економічній безпеці підприємства. *Збірник наукових праць здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою* / за ред. Т. В. Полозової та ін. Харків: Харківський національний університет радіоелектроніки, 2019. С. 33-37.